

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Орадя (Румунія)
Університет Жирони (Іспанія)

Рада молодих вчених Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Студентське наукове товариство факультету геології, географії, рекреації і туризму
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2024:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

(4 квітня 2024 р., м. Харків)

Харків
2024

*Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України
(№ 584 від 22 грудня 2023 року)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 10 від 27.05.2024 року)*

Редакційна колегія: **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); **К.Ю. Сегіда**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії); **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф.; **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф.; **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц.; **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц.; **П.О. Кобилін**, к. геогр. н., доц.; **К.О. Кравченко**, к. геогр. н., доц.; **Є.Ю. Телебєнєва**, к. геогр. н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Нємця, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 70 с.

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти» представлено тези доповідей, які розкривають сучасні проблеми регіонального розвитку, зокрема економічні, соціальні, демографічні. Важливе місце займає наукова проблематика, пов'язана з урбанізаційними процесами, розвитком міст, міським плануванням. Актуалізовано проблеми розвитку туризму в Україні та інших країнах світу.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
оформлення, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Костянтин Бойко, Людмила Ключко</i> Характеристика спортивних закладів міста Харків	7
<i>Денис Волков, Людмила Ключко</i> Аналіз світового досвіду створення і функціонування вільних економічних зон, як інструмента післявоєнного відновлення і соціально-економічного розвитку територій	9
<i>Наталія Гусєва, Альбіна Булгакова</i> Відновлювальна електроенергетика світу: деякі суспільно-географічні аспекти	17
<i>Олександр Іорданов</i> Нова геоекономічна роль Української Бессарабії: виклики для територіальних громад регіону	22
<i>Олександр Лимар, Костянтин Маляренко</i> До питання відновлення та розвитку регіонів України	25
<i>Вікторія Микитенко</i> Організаційно-економічні механізми регіональної екологічної політики у реконструктивній організації господарських систем	29
<i>Катерина Мироненко, Наталія Добровольська</i> Впровадження екскурсійних та польових досліджень у навчальний процес географії	33
<i>Владислав Молодика</i> Просторова організація господарства Сумської області напередодні російського вторгнення 2022 року	35
<i>В'ячеслав Решетняк</i> Середній клас як ідентифікатор розвитку країни	38
<i>Людмила Риндіч</i> Соціально-культурні трансформації прикордонних територій у несприятливих умовах у воєнний та післявоєнний період	39

<i>Володимир Буданов, Віктор Родіонов</i> Система вищої освіти в Україні: виклики в умовах війни	41
<i>Анастасія Савченко, Сергій Костріков</i> Використання методу Public Participation GIS (<i>ppgis</i>) у сфері туризму та природоохоронній справі	46
<i>Ольга Суптело</i> Географічний компонент в природничій освіті молодших школярів	50
<i>Леонід Ткаченко, Людмила Ключко</i> Аналіз зарубіжного досвіду розвитку сільських територій	53
<i>Анна Черепіна</i> Культурна спадщина України: загрози в умовах повномасштабної війни	57
<i>Оксана Шидловська</i> Значення шкільного краєзнавства у вивченні географії в ЗЗСО	60
<i>Євген Шпак, Євген Хабусєв, Катерина Кравченко</i> Особливості відновлення транспортної інфраструктури Харківської області	63

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3

К. Бойко, Л. Ключко

xa13278050@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОРТИВНИХ ЗАКЛАДІВ МІСТА ХАРКІВ

Розвиток сучасного суспільства нерозривно пов'язаний з популяризацією активного способу життя та покращенням фізичного здоров'я. Спортивна інфраструктура міста відіграє ключову роль у забезпеченні здорового способу життя мешканців, розвитку спортивної культури та досягненні спортивних успіхів [1].

Місто Харків як один з найбільших адміністративних центрів України та великий культурний центр, має давню спортивну історію та відповідно розвинену спортивну інфраструктуру. Мережа спортивних закладів міста представлена численними та різноманітними за спеціалізацією та функціями об'єктами та закладами, які відіграють визначну роль у забезпеченні фізичної активності та здорового способу життя мешканців міста.

Однак, зростання чисельності населення, зміни тенденцій у сфері міського планування та розвиток технологій будівництва вимагають постійного оновлення та адаптації наявної спортивної інфраструктури до потреб сучасного міста.

Спортивна інфраструктура Харкова представлена як державними, так і приватними закладами. Приватні заклади здебільшого представлені мережевими спортивними закладами такими як «Sport Life», «Pulse Gym», «Fitness House», «Alex Fitness» та інші, що пропонують широкий спектр послуг у сфері фізичної активності для аматорів [4; 5]. Крім того, функціонують платні спортивні секції, які займаються футболом, волейболом, баскетболом, тенісом, плаванням та іншими видами спорту, створюють можливості для підтримки здорового способу життя.

Державні заклади, у свою чергу, надають послуги як для дітей, так і для професійних спортсменів. Серед них виділяються дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ) та спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (СДЮШОР).

Державні заклади спортивної інфраструктури міста Харкова є основою для розвитку спортивних талантів та підтримки фізичної активності серед населення. Зокрема, у місті функціонує 33 дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ), які забезпечують навчання та тренування молодих спортсменів у різних видах спорту, від футболу та баскетболу до плавання та гімнастики. Дві школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ) спеціалізуються у підготовці

висококваліфікованих спортсменів у конкретних галузях, таких як футбол, хокей та плавання. Крім того, у місті функціонують чотири спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (СДЮШОР), де відбувається системна підготовка обдарованих спортсменів для досягнення високих результатів у майбутньому [2].

Ці державні установи створюють умови не лише для професійного спорту, але й для фізичного розвитку та здорового способу життя серед дітей та молоді міста. Вони забезпечують доступ до спортивних занять та тренувань за доступними цінами, що сприяє виявленню талантів та розвитку спортивної культури серед широкого загалу населення.

Поряд із наявними спортивними закладами, місто Харків також активно інвестує у реконструкцію та розвиток існуючих спортивних об'єктів, а також будівництво нових. Це сприяє покращенню інфраструктури для занять спортом у місті, розширенню можливостей для організації та проведення спортивних заходів, а також привертає увагу як місцевих жителів, так і гостей міста до здорового способу життя та активного відпочинку.

Приклади успішної реалізації проєктів у розвитку спортивної інфраструктури включають будівництво нового сучасного стадіону «Металіст» та прилеглої спортивної інфраструктури. Після реконструкції 2009 року, стадіон «Металіст» є предметом гордості і любові всіх харків'ян, приймає матчі вищого рівня, Єврокубки і матчі національних збірних, і по праву вважається одним з кращих стадіонів не тільки в нашій країні, а й у всій Європі [3].

Ця різноманітність закладів спортивної інфраструктури дозволяє задовольняти потреби різних верств населення міста у фізичній активності та спортивній підготовці. Крім того, наявність таких закладів сприяє розвитку спортивних талантів серед дітей та молоді та підтримці професійного спорту на місцевому та національному рівнях. Вона створює доступні умови для фізичної активності та розвитку спортивних здібностей, що сприяє формуванню здорового способу життя та підвищенню загального рівня фізичної активності серед населення.

Щодо територіальних особливостей, то практично всі райони міста достатньо добре забезпечені спортивними закладами, найбільша їх кількість сконцентрована в центральній частині міста, що зумовлено історичними та функціональними особливостями цих закладів.

Наявність розвинутої мережі спортивних закладів не лише сприяє загальному підвищенню рівня фізичної активності, але й створює сприятливі умови для виявлення та розвитку спортивних талантів. Це відкриває можливості для дитячої та юнацької спортивної підготовки, а також сприяє формуванню національної спортивної еліти. Важливо підкреслити, що спортивні заклади є не лише місцем для занять фізичною культурою, але й платформою для соціальної інтеграції, командної співпраці та духовного зближення громади.

Список використаних джерел:

1. Наумко, Ю.С., Самойленко, Т.Г. (2019). Розвиток спортивної інфраструктури як дієвий інструмент впровадження соціальної політики в регіоні. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Інфраструктура ринку. Випуск 37.523-529.
2. ProstoBaby. ДЮСШ (дитячо-юнацькі спортивні школи) у м. Харків. URL: http://ua.prostobaby.com.ua/spravochniki/razvitie_detey/36/3
3. ФК «Металіст 1925» Харків. Офіційний сайт. Історія стадіону. URL: <https://metalist1925.com/club/all/stadium/history.php>
4. Офіційний сайт мережі спортивних клубів Pulse Гум у Харкові. URL: <https://pulse-gym.com.ua/>
5. Офіційний сайт мережі фітнес-клубів Sport Life. URL: <https://sportlife.ua/uk/>

УДК 911.3

Д. Волков, Л. Ключко

denys-volkov@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН ЯК ІНСТРУМЕНТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України призводить до щоденного пошкодження та знищення інфраструктурних, промислових та соціальних об'єктів, має руйнівний вплив на економіку країни в цілому. Це має руйнівний вплив не лише на фізичний ландшафт територій, але й на життя людей, які проживають у постраждалих регіонах. Вимушена міграція населення є трагічним наслідком таких конфліктів, оскільки люди часто змушені залишати свої домівки в пошуках безпеки та стабільності. Це переміщення не тільки порушує життя тих, хто безпосередньо постраждав, але й навантажує ресурси та інфраструктуру в районах, де переміщені особи шукають притулку. Крім того, економічні наслідки конфлікту є глибокими. Руйнування інфраструктури та порушення економічної діяльності перешкоджають зростанню та розвитку, посилюючи бідність і безробіття. Невизначеність і нестабільність, створені конфліктом, також стримують інвестиції та торгівлю, що ще більше перешкоджає економічному відновленню як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Згідно з даними «Звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року» Київської Школи Економіки (KSE) з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспорту та товарним запасам перевищила 157 млрд. дол. США [10]. Найбільших втрат зазнали житловий сектор – 58,9 млрд. дол. США, що становить 37,5 % від загальної суми збитків та інфраструктура – 36,8 млрд. дол. США (23,4 %) (рис. 1).

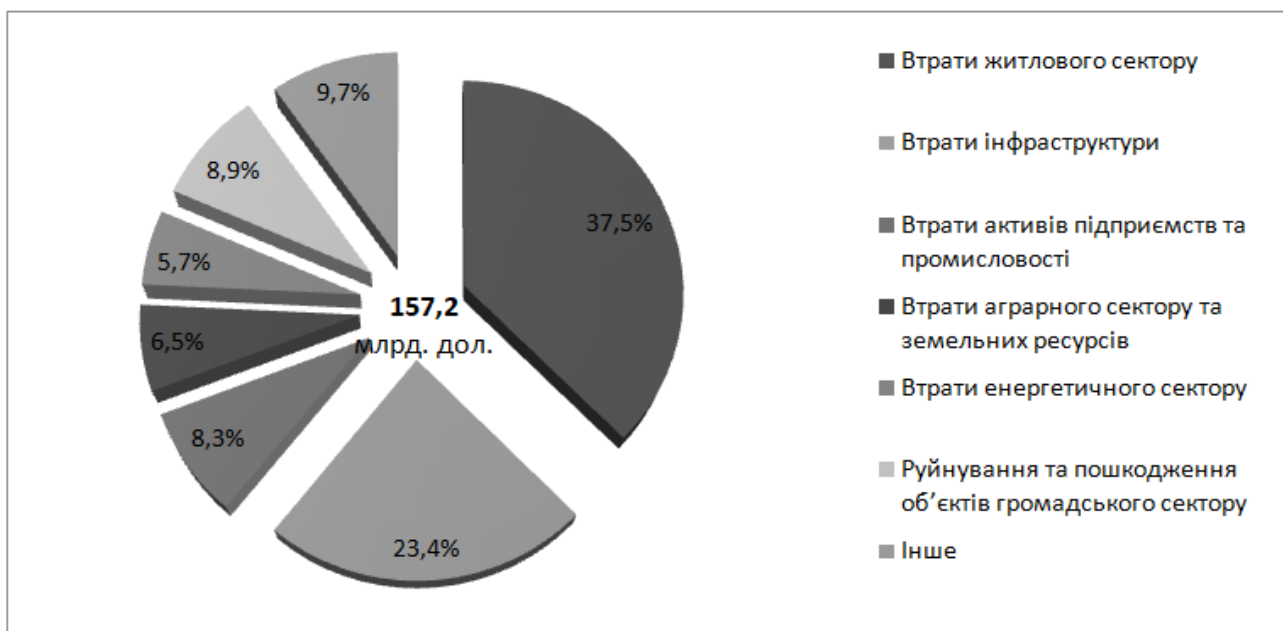

Рис. 1. Структура загальних збитків України від російської агресії за секторами (побудовано авторами за [10])

Очевидним є також те, що сума збитків окремих регіонів України, завдана війною, варіюється залежно від того, де безпосередньо по відношенню до умовної лінії зіткнення знаходиться територія – безпосередньо у зоні бойових дій або наскільки близько чи далеко від неї. Так, згідно згаданого вище звіту Київської Школи Економіки найбільші загальні прямі збитки зазнали Донецька (37,374 млрд. дол. США), Харківська (30,224 млрд. дол. США), Луганська (17,127 млрд. дол. США), Запорізька (14,773 млрд. дол. США), Херсонська (12,277 млрд. дол. США), Київська (11,188 млрд. дол. США) області [10] (табл. 1).

**Таблиця 1
Загальні прямі збитки за регіонами України станом на 01 січня 2024 року (побудовано авторами за [10])**

Регіони України	Сума збитків, млрд. дол. США
Донецька	37,374
Харківська	30,224
Луганська	17,127
Запорізька	14,773
Херсонська	12,277
Київська	11,188
Миколаївська (7,853), Чернігівська (5,773), Сумська (3,398), Дніпропетровська (3,369), м. Київ (2,135), Одеська (1,471), Хмельницька (1,195), Житомирська (1,004)	від 1 до 10
Полтавська (0,672), Вінницька (0,480), Івано-Франківська (0,384), Львівська (0,219), Рівненська (0,215), Кіровоградська (0,149), Черкаська (0,128), Тернопільська (0,119)	від 0,100 до 1
Чернівецька (0,073), Волинська (0,015), Закарпатська (0,011)	менше 0,100

Отже, як видно із таблиці, сума прямих збитків через війну, наприклад, Харківської області склала 19% від загальної суми підрахованих прямих збитків в результаті російської агресії, які були нанесені Україні станом на 01 січня 2024 року, і мінімум в два рази перевищила суму збитків по кожному окремому іншому регіону країни, окрім Донецької і Луганської областей. При цьому згідно даних «Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки» станом на 2018 рік показник частки Харківської області у валовому національному продукті України становив 6,28% і посів 2-ге місце серед усіх регіонів країни; показник частки реалізованої промислової продукції становив 7,24% і знову посів 2-ге місце серед регіонів України; показник частки продукції сільського господарства – відповідно, 5,19% і 3-тє місце [9]. Промисловість Харківської області складалася головним чином з виробництва харчових продуктів, металургійного виробництва, машинобудування, тощо. Частка видобувної промисловості і розроблення кар'єрів у структурі промисловості Харківської області склала тільки 15% [9]. На жаль, можна констатувати, що коли закінчиться війна, країна може отримати регіон, який у довоєнний час посідав ТОП-місце за рівнем економічного і промислового розвитку, наукового і підприємницького потенціалу, наявності кваліфікованого трудового ресурсу, тощо, але промислові та інфраструктурні спроможності якого цілеспрямовано зруйновані та продовжують руйнуватися агресором під час війни.

Ймовірним песимістичним сценарієм також є те, що, по-перше, фінансового ресурсу післявоєнної економіки України буде недостатнього для реалізації на державному рівні централізованих програм відновлення інфраструктури і промисловості, по-друге, розташування певної області (наприклад, Харківської) на кордоні із російською федерацією буде суттєво знижувати інвестиційну привабливість регіону через потенційні безпекові ризики. Інвестори, зважаючи на ці ризики, швидше будуватимуть виробництва і вкладатимуться у розвиток інфраструктури, наприклад, Закарпатської або Львівської області, аніж регіону, де час ймовірного підльоту ракети або БПЛА («безпілотного літального апарату») складає кілька хвилин.

Запобігаючи здійсненню песимістичних сценаріїв, уряд України системно реалізує заходи, спрямовані на отримання міжнародного фінансового ресурсу для післявоєнного відновлення. Наприклад, розроблений і постійно удосконалюється стратегічний «План відновлення України», який був представлений урядом у липні 2022 року у Лугано (Швейцарія) [8]. План складається із 15 національних програм, одна з яких «Поліпшення бізнес-середовища», в свою чергою містить серед інших такі проекти, як «Запуск програми зі стимулювання відкриття нового бізнесу», «Лібералізація податкової системи з метою створення стимулів для підприємницької діяльності та пришвидшення економічного зростання», «Програма пріоритетного регіонального розвитку для територій звільнених з окупації та територій де велись бойові дії» [8], які теоретично спрямовані на формування інвестиційної привабливості для бізнесу. Очевидно, що якщо зробити інвестиційно дуже привабливими регіони, які і у майбутньому, на жаль, матимуть потенційні безпекові ризики через

близькість до російської федерації, то бізнес, якому апріорі властиво йти на ризик заради отримання прибутку, буде інвестувати у промисловість, сільське господарство та інфраструктуру навіть таких регіонів. І навпаки, якщо прогнозована рентабельність інвестицій не перевищуватиме аналогічні показники по інших регіонах (або країнах), бізнес обиратиме потенційно більш безпечні території. Надання такому регіону (наприклад, переліку міст та районів Харківської області) статусу території пріоритетного розвитку, створення спеціальної (вільної) економічної зони (СЕЗ) і запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності могло би стати тим інструментом, який би, по-перше, суттєво підвищив довгострокову інвестиційну привабливість регіону і забезпечив би фінансовий, технологічний, і як наслідок, міграційний поштовх для його швидкого відновлення і сталого розвитку. По-друге, СЕЗ можна було б зорієнтувати саме на зовнішніх інвесторів із конкретних країн (наприклад, Індії або Китаю, або інших країн залежно від геополітичної ситуації), вагома присутність яких в регіоні сама по собі теоретично могла би гарантувати безпеку регіону з боку агресивного сусіда.

Термін «вільна економічна зона» був визначений у 1973 році у VII додатку до Конвенції в Кіото, а також у 1975 році у документах UNCTAD, у 1988 році Радою Спільного Ринку, у матеріалах Міжнародної організації праці, тощо, де вільну зону (зону франко) визначено як «частину території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території, завдяки чому вони не підлягають звичайному митному контролю та оподаткуванню» [1]. Значною мірою, така сутність поняття не відповідає потенційній меті створення СЕЗ на території регіонів України, які постраждали від війни. Тракткування поняття, яке має більше практичне застосування у цьому випадку, наводить Ю. В. Гусев, у своїй статті «Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку», де він зазначає, що «фахівці Світового банку вважають: спеціальна економічна зона – це територія з чітко визначеними межами, що, як правило, має кордони, один адміністративний центр та податкові пільги, що надаються підприємствам, які фізично розташовані на території зони» [1], а також, що «економічна література містить і таке визначення: «Вільна економічна зона – це складова частина господарського комплексу країни, спеціально визначена на даному етапі із загального економічного контексту як пріоритетна, що забезпечує розподіл і виробництво суспільного продукту, включаючи іноземний продукт, для досягнення при цьому конкретної мети в соціально-економічному розвитку держави» [1]. В Україні офіційне визначення терміну «спеціальна (вільна) економічна зона» вперше було представлено у Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» № 2674-12 від 13.10.1992 р., де у ст.1 зазначається, що «Спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові

митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України» [3].

Вільні економічні зони – одна з найстаріших ідей людства у сфері економічного розвитку. Вони почали розвиток ще у Стародавньому світі і пройшли еволюцію від найпростіших форм до сучасних. На кожному етапі історії людства вони були покликані вирішувати нагальні економічні задачі. Через зміну економічних умов та цілей, змінювалася географія їх створення та типи. Почалося все з найпростіших форм вільної торгівлі, як перший порто-франко на грецькому острові Делос (166 р. до н. е). У XVI-XVII ст. – це Ліворно (Італія, 1547 р.) вільні порти Лейгхорн, Венеція та Марсель; міста-порти на узбережжях Балтійського та Північного морів (Бремен, Гамбург, Кенігсберг, Копенгаген); зона вільної торгівлі в італійському місті Трієста, хорватському місті Шибеник (1740 р.); зона транзитної торгівлі у Бангкоці (1782 р.), тощо [7]. На початку XIX століття була створена митна зона в Гібралтарі, зона порто-франко в Одесі.

У XX ст. розвиток зон вільної торгівлі набув чергового поштовху у США, де їх почали створювати під час «великої депресії» 30-х років. Вони створювалися на територіях аеро- і морських портів. У таких зонах експортні товари могли складуватись і оброблятись, у них надавався сервіс для здійснення експорту, зокрема юридичний, запроваджувались фіскальні стимули. Зони позначались як зони вільної торгівлі. І до цього часу вони відіграють важливу роль в економіці країни [2]. На сьогодні, США є світовим лідером за кількістю діючих вільних економічних зон – 268 зон загального призначення, які розташовані на території 50 штатів [7].

Значною подією в історії розвитку вільних економічних зон у всьому світі стало створення зони Шаннон (Ірландія). Місто було важливою ланкою в міжнародних авіалініях, але коли з'явилися сучасні реактивні літаки, з'явилася загроза закриття та втрати роботи для тисяч працівників. Аби запобігти цьому, уряд Ірландії вжив проактивних заходів і створив компанію з розвитку Shannon Free Airport Development Limited, основною метою якої було створення альтернативних джерел бізнесу через міжнародний аеропорт [6]. Ця девелоперська компанія мала на меті диверсифікацію діяльності та створення альтернативних джерел зайнятості за рахунок використання міжнародного аеропорту. Спочатку створена для вирішення економічних проблем, пов'язаних з еволюцією технологій авіаперевезень, вільна зона Шаннон стала новаторською моделлю для сприяння економічному зростанню та створенню робочих місць. Модель вільної зони Шаннон була використана в багатьох частинах світу, наприклад у Тайвані (1965 р.), Малайзії (1973 р.), Єгипті

(1976 р.) та Шрі-Ланці (1978 р.). Загалом понад 50 країн світу перейняли досвід Шаннона та запровадили варіації моделі вільної зони Шаннона, використовуючи її як план для стимулювання економічної діяльності та залучення інвестицій.

У середині 1970-х років навіть були запроваджені навчальні курси з питань розвитку вільних зон, які проводилися для представників багатьох країн. Існує думка, що китайська концепція економічних зон була розроблена після відвідин Шаннона групою китайських чиновників у 1976 році [6].

Зона Манаус (північ Бразилії) – одна з перших вільних економічних зон, яка виникла на території Латинської Америки. Вона була створена у 1967 році на 30 років з метою виконання програми регіонального розвитку та для сприяння промислового розвитку та економічному зростанню в регіоні Амазонки, зокрема в місті Манаус. Далі мета була розширена до створення експортно-виробничої зони, задля чого був побудований міжнародний торговий порт «Манаус» [6]. Зона вільної торгівлі Манаус пропонує низку стимулів для залучення бізнесу, включаючи звільнення від податків, знижені імпорتنі тарифи та спрощені митні процедури. Ці стимули спрямовані на стимулювання інвестицій та індустріалізацію в регіоні, використовуючи його стратегічне розташування та природні ресурси.

Протягом багатьох років зона вільної торгівлі Манаус відігравала ключову роль у стимулюванні економічного розвитку та можливостей працевлаштування на півночі Бразилії. Це привернуло різноманітні галузі промисловості, включаючи електронну, автомобільну та обробну промисловість, зробивши значний внесок в економіку регіону. Успіх зони вільної торгівлі Манаус надихнув на створення подібних економічних зон по всій Латинській Америці, оскільки країни прагнуть відтворити її модель для сприяння індустріалізації та диверсифікації економіки.

Розбудова вільних економічних зон була настільки ефективною, що у 1967 році Економічна і соціальна рада ООН (ECOSOC – англ. United Nations Economic and Social Council) ухвалила резолюцію, яка стимулювала розвиток портових, митних і торговельних зон у країнах, що розвиваються [2]. Невдовзі зони вільної торгівлі почали створюватися і в Африці.

Окремої уваги заслуговує практика розбудови СЕЗ у Китаї, який у 1980-ті роки цілеспрямовано переводив економіку від планової до ринкової. Уряд Китаю створював як вільні економічні зони класичної моделі у портах і аеропортах, так і великі зони зі спеціальним режимом сприяння інвестиціям, що охоплювали територію цілих міст і провінцій. Територія таких зон була визначеною, але не замкненою. За допомогою таких зон Китай не тільки залучав інвестиції і стимулював експорт, а й проводив тестування пілотних проектів соціально-економічних реформ, які згодом поширював на всю країну. Наразі, у світі більше половини СЕЗ є китайськими. Роль СЕЗ в економіці Китаю є дуже суттєвою. У 2019 році їхня доля у ВВП складала 22 %, на них приходилося 46 % прямих іноземних інвестицій та 60 % експорту. Там було створено 30 млн. нових робочих місць [2].

В Південній Кореї функціонує зараз 8 вільних економічних зон: Інчхон, Пусан-Джінхе, затока Кван'ян, Тегу-Кьонсан, Семангим-Гунсан, Жовте море, Східне узбережжя та Чхунчхон. За 2003-2014 рр. було залучено 9,9 млрд. дол. США, створено 2 235 підприємств [11]. У Туреччині діють три типи зон з преференційними режимами: вільні економічні, промислові та технопарки. Всього таких територій налічується 366, у т.ч. 19 – вільні, 284 – промислові, 63 – технопарки. Перші вільні зони у Туреччині з'явилися у 1985 році. Вже у перший рік їх відкриття прямі інвестиції зросли на 26 %, а реальний ВВП – на 3,2 %. За тридцять років їх функціонування щорічний додатковий приріст прямих іноземних інвестицій в середньому становив 30 % [11].

Особливими прикладами точкового застосування режиму СЕЗ для вирішення не тільки економічних, а навіть більше, а саме соціальних питань є міські вільні зони (urban free zones) у Франції й Великобританії, «зони можливостей» (opportunity zones) у США [2]. У Франції та Великій Британії міські вільні зони створюються в економічно несприятливих міських районах з метою стимулювання інвестицій, створення робочих місць і поживлення місцевої економіки. Ці зони зазвичай пропонують такі стимули, як податкові пільги, пом'якшені правила та фінансова допомога для залучення бізнесу та заохочення підприємництва. Зосереджуючись на конкретних міських районах, які стикаються з соціально-економічними проблемами, ці зони спрямовані на сприяння інклюзивному зростанню та зменшенню диспропорцій.

Подібним чином «зони можливостей» у Сполучених Штатах були створені як частина Закону про скорочення податків і робочі місця від 2017 року. Ці зони призначені в громадах з низьким рівнем доходу по всій країні з метою залучення інвестицій і стимулювання економічного розвитку. Інвестори в зонах можливостей мають право на податкові пільги, включаючи відстрочку та зниження податку на приріст капіталу, щоб заохотити інвестиції в підприємства та проекти нерухомості в цих зонах.

Досвід розбудови проблемних (депресивних) регіонів завдяки використанню територіально-орієнтованих механізмів для відновлення їх економічного потенціалу мають Латвія, Литва і Польща. На території Польщі всього нараховується 14 СЕЗ. За період 1995-2016 рр. функціонування СЕЗ у Польщі вдалося залучити 1 700 інвесторів із загальним обсягом інвестицій у 120,5 млрд. злотих (32,2 млрд. дол. США), а також створити 239,8 тис. робочих місць. СЕЗ займають 19 837 га польських земель [11]. У Латвії діють три СЕЗ – Ліепайська, Латгальська, Резекненська та два вільні порти Ризький та Вентспілський, на території яких діє порядок застосування непрямих та прямих податкових пільг. Створення СЕЗ стало ефективним інструментом повоєнної відбудови територій, які зазнали спустошення через Балканські війни у Хорватії (Східна Славонія, Шибеницько-Книнській й Сісацько-Мославінській райони), Боснії і Герцеговини (округ Брчко), у Словенії, де були виділені групи регіонів і громад, що потребували особливої державної підтримки. Сербія запроваджувала власні територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій. У країні налічується 15 вільних зон: Суботиця, Пиротський,

Зренянин, Новий Сад, Вільна зона FAS Крагуєвац, Шабаць, Ужице, Свілайнац, Смедерево, Крушевац, Апатіна, Вранє, Прібой, Белград, Шумадія. На зазначених територіях встановлено митні й фіскальні пільги [2].

У 2018 році за оцінкою Конференції ООН з торгівлі й розвитку діяло близько 5400 СЕЗ у 143 країнах світу. Основну частку СЕЗ засновано в Азії – 4,7 тис., зокрема близько 2,5 тис. – у Китаї. У США було близько 260 СЕЗ, в Європі – близько 100 [2].

Україна також має свій досвід створення СЕЗ. Ще у 1992 році був прийнятий Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». У період з 1999 до 2003 рр. були прийняті Закони про спеціальний режим інвестування на окремих територіях (Донецька, Луганська, Житомирська, Волинська, Чернігівська області та міста Харків і Шостка). На жаль, корупційний процес розподілу пільг, незахищеність інвесторів, брак державного контролю та відсутність механізму прийняття рішень, розмитість вимог до підприємств, діяльність яких підпала під пільговий режим, а також невизначеність чітких кордонів функціонування СЕЗ призвели до масових порушень податкового та митного законодавства і не дозволили ефективно використати потенціал СЕЗ. Економічного дива не відбулося, і вже у 2005 році Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»» № 2505-IV від 25.03.2005 року для суб'єктів підприємницької діяльності було скасовано пільговий режим у СЕЗ та на територіях пріоритетного розвитку [5]. А Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389-IX від 09.07.2022 року всі раніше прийняті Закони і нормативні акти, що стосувалися створення і функціонування СЕЗ, були визнані такими, що втратили чинність. Проте було розширене поняття території пріоритетного розвитку з урахуванням сьогодення і були окремо виділені території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку [4].

Через війну Україна, як можливо, сьогодні мало інших країн у світі, потребує інвестицій і бізнес-активності з метою відновлення. Використання можливостей СЕЗ для стимулювання інвестиційної, виробничої діяльності і, як результат, для забезпечення вагомих показників соціально-економічного розвитку є ефективним, підтвердженим багаторічним досвідом десятків країн, інструментом. Реалізація потенціалу корпоративного інвестора через створення СЕЗ з урахуванням світового досвіду і роботи над минулими помилками разом із залученням урядом країни цільової міжнародної фінансової допомоги дадуть можливість територіям, які зазнали руйнівного впливу війни, відновитися і забезпечити сталий розвиток.

Список використаних джерел:

1. Гусев Ю.В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку / Ю.В. Гусев // Економічна наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2015/13.pdf

2. Жаліло Я.А. Територіально-орієнтовані механізми інвестицій у повоєнному відновленні України. Аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Бахур Н. В., Головка А. А., ін. // Центр внутрішньополітичних досліджень Центр економічних і соціальних досліджень. 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_invest-regioni_03112023.pdf
3. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» N 2674-12 від 13.10.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389-IX від 09.07.2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»» № 2505-IV від 25.03.2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15#Text>
6. Кравченко А.В. Аналіз зарубіжного досвіду створення вільних економічних зон / А.В. Кравченко, О.Є. Єленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715501.pdf>
7. Мумінов Н.Г. Вільні економічні зони. Навчальний посібник / Н. Г. Мумінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scienceweb.uz/publication/4362>
8. План відновлення України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>
9. Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на початок 2024 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
11. UIFuture Нові спеціальні економічні території забезпечать 1% додаткового приросту ВВП щорічно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uifuture.org/publications/novi-specialni-ekonomichni-teritorii-zabezpecat-1-dodatkovogo-prirostu-vvp-soricno/>

УДК 911.3

Н. Гусєва, А. Булгакова

nataliya.guseva@karazin.ua, albina.bulgak@gmail.com

Науковий керівник – к. геогр. н. Н. В. Гусєва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА СВІТУ: ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Після промислової революції в енергетичному балансі більшості країн світу домінували викопні види палива. Це спричинило серйозні наслідки для глобального клімату, а також здоров'я людини. Три чверті глобальних викидів парникових газів є результатом спалювання викопного палива в електроенергетиці, що обумовлює, з одного боку, глобальне потепління

клімату, а з іншого – значне забруднення повітря та цілу низку хвороб, від яких щороку передчасно помирає щонайменше 5 млн. осіб. Зменшення викидів CO₂ і локального забруднення повітря можливе тільки в результаті швидкого переходу світової електроенергетики до низьковуглецевих джерел енергії, зокрема відновлюваних джерел – гідроенергії, сонячної енергії, енергії вітру, геотермальної енергії, енергії хвиль, припливів і відливів, енергії біопалива [3].

Станом на 2022 рік питома вага відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії світу становила 29,55 %. Протягом 1990-2022 рр. частка відновлювальної електроенергії в світі зросла на 10,5 % (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Питома вага відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії за регіонами світу (%), 1990-2022 роки
(складено авторами за [5])

Регіони світу	Роки								Темпи приросту, %
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Світ	19,1	19,7	18,9	18,3	19,9	23,2	28,2	29,6	55,0
Європа	15,6	18,1	18,6	18,2	22,1	28,4	36,1	35,0	124,8
Азія	16,3	14,9	12,9	13,2	14,8	18,5	23,1	24,8	51,9
Африка	18,2	16,8	18,4	17,4	17,6	18,3	22,6	23,2	27,6
Південна Америка	79,1	80,5	77,9	76,1	71,7	64,1	71,1	75,1	-5,0
Північна Америка	17,7	17,5	16,7	15,8	17,2	20,7	26,7	26,9	52,3
Австралія	10,0	9,4	8,1	9,0	8,8	14,1	24,2	33,2	233,2

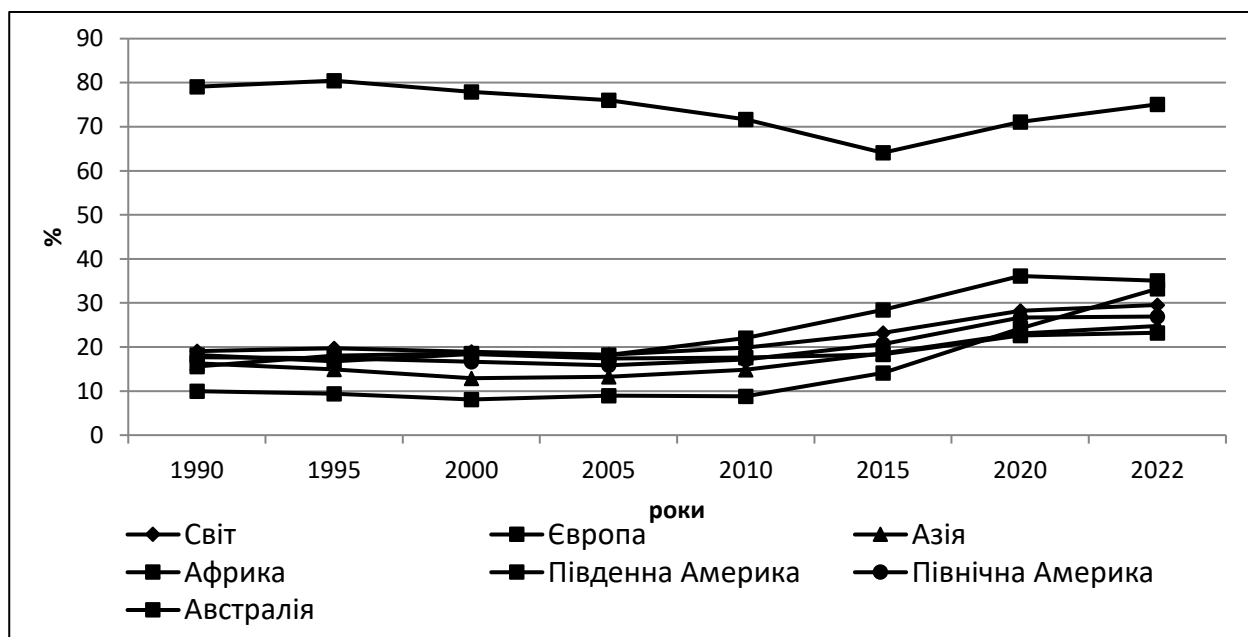

Рис. 1. Динаміка частки відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії за регіонами світу (%), 1990-2022 роки
(побудовано авторами за [5])

Беззаперечним лідером за часткою відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії є Південна Америка. В 2022 році на долю відновлювальної електроенергії припадало $\frac{3}{4}$ всієї виробленої електроенергії на материк (75,1 %). Проте, слід відзначити, що протягом 1990-2022 років частка відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії Південної Америки мала нестабільний характер і коливалася від 64,1 % в 2015 році до 82,1 % в 1994 році (рис. 1). У 2022 році в порівнянні з 1990 роком південноамериканська відновлювальна електроенергетика послабила свої позиції на внутрішньому енергетичному ринку (її частка зменшилася на 4,0 %).

Найнижча частка відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії в 2022 році була характерна для Африки – 23,2 %, що проте на 5,0 % перевищувало рівень 1990 року, тобто для африканської відновлювальної електроенергетики характерна в цілому позитивна динаміка (рис. 1).

Окремо слід відзначити Австралію, яка в 1990 році за часткою відновлювальної електроенергетики в енергетичному комплексі країни займала останнє місце серед регіонів світу (всього 10,0 %). Проте протягом 1990-2022 років частка відновлювальної електроенергії в Австралії збільшилася в 3,3 рази, досягнувши 33,2 % (темпи приросту становили рекордні 233,2 %). Ще одним регіоном з найвищими темпами приросту частки відновлювальної електроенергетики стала екологоорієнтована Європа (124,8 %). За 1990-2022 роки частка відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії регіону зросла в 2,2 рази, досягнувши 35,0 % (рис. 1).

В абсолютних значеннях обсяг виробленої відновлювальної електроенергії в світі в 2022 році склав 8538,5 ТВт*год., що в 9,1 разів перевищило рівень 1965 року. В цілому для відновлювальної електроенергетики світу в останні десятиліття характерна позитивна динаміка з досить високими темпами приросту (рис. 2).

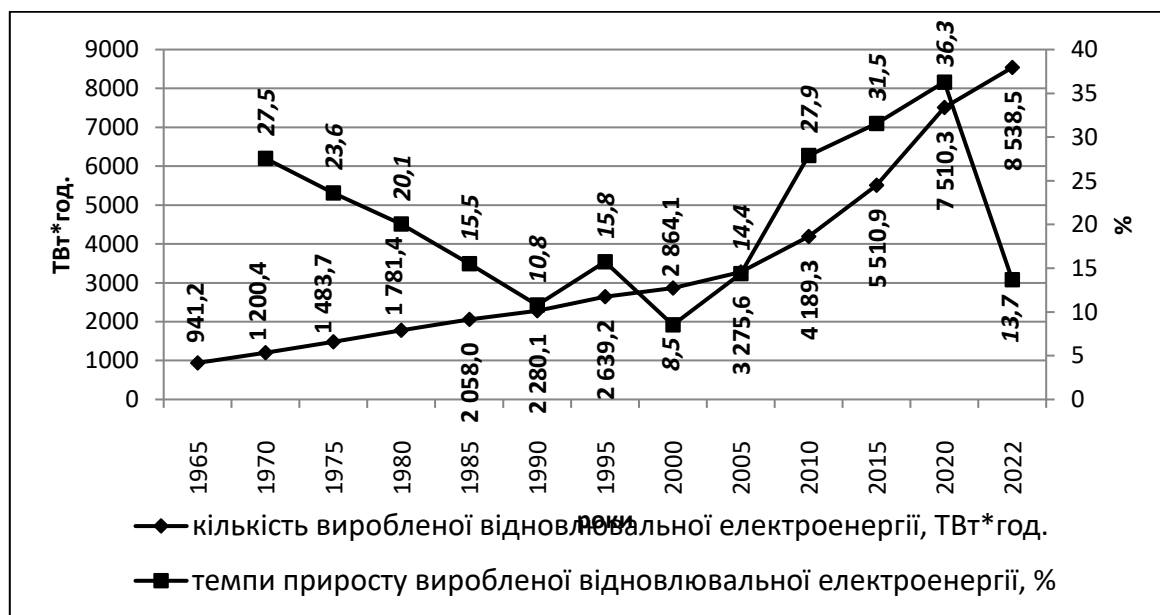

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва відновлювальної електроенергії в світі в 1965-2022 роках (побудовано авторами за [2])

В структурі виробленої відновлювальної електроенергії протягом всього періоду спостереження переважала гідроенергія. В 2022 році на неї припадало трохи більше половини всієї відновлювальної електроенергії світу (4334,2 ТВт*год. або 50,8 %). Ще чверть відновлювальної електроенергії виробляли вітрові електростанції (2104,8 ТВт*год. або 24,7 %) (рис. 3).

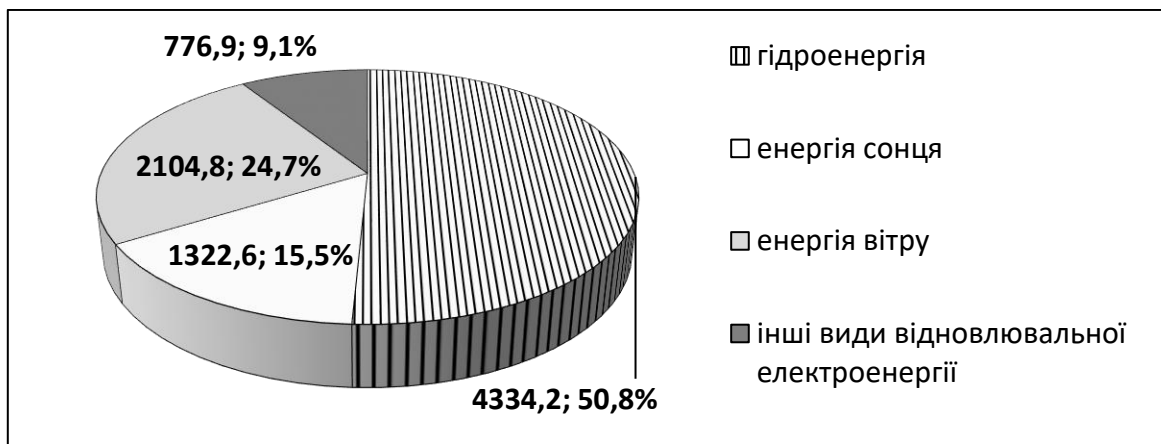

Рис. 3. Структура виробництва відновлювальної електроенергії світу за джерелами в 2022 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

В той же час слід відзначити, що частка гідроенергетики у відновлювальній електроенергетиці світу протягом 1965-2022 років суттєво зменшилась – від 98,1 % в 1965 році до 50,8 % в 2022 році. Відповідно зросло значення інших джерел відновлювальної електроенергії – з 1,9 % в 1965 році до 40,2 % в 2022 році (рис. 4). Особливо це стосується енергії вітру (24,7 %) та сонця (15,5 %).

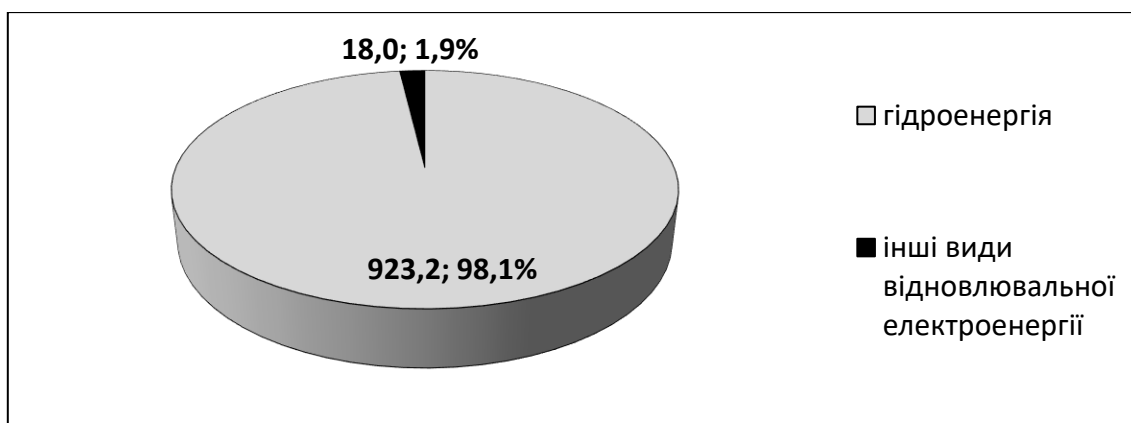

Рис. 4. Структура виробництва відновлювальної електроенергії світу за джерелами в 1965 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

За обсягом виробленої відновлювальної електроенергії в 2022 році лідирувала Азія (4017,3 ТВт*год. або 47,5 %). Ще приблизно по 1/5 виробництва відновлювальної електроенергії припадало на Європу

(1674,6 ТВт*год. або 19,8 %) та Північну Америку (1517,8 ТВт*год. або 18,0 %) (рис. 5).

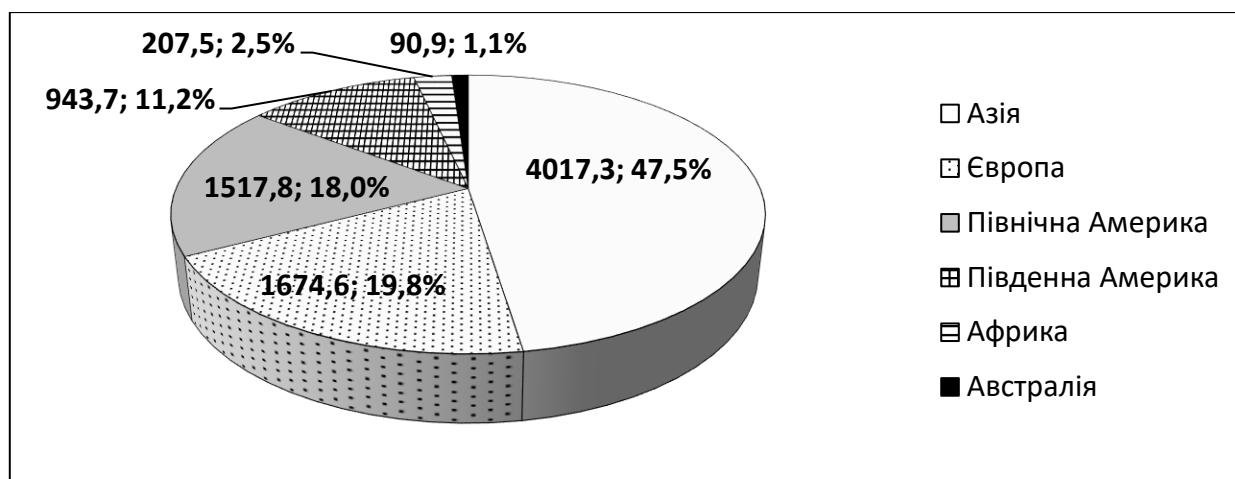

Рис. 5. Структура виробництва відновлювальної електроенергії за регіонами світу в 2022 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

Отже, у зв'язку зі значним негативним екологічним впливом традиційної електроенергетики, а також з обмеженістю світових ресурсів викопного палива, країни світу поступово нарощують потужності відновлювальної електроенергетики. І хоча на сьогоднішній день на відновлювальні джерела припадає всього трохи менше третини всієї виробленої електроенергії світу, цей показник має постійну позитивну динаміку.

Список використаних джерел:

1. Hydroelectricity [Електронний ресурс] // *Statistical Review of World Energy 2023*. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
2. Renewable electricity generation, World [Електронний ресурс] // *Our World in Data*. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/grapher/modern-renewable-energy-consumption>;
3. Renewable Energy [Електронний ресурс] // *Our World in Data*. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/renewable-energy>;
4. Renewable energy [Електронний ресурс] // *Statistical Review of World Energy 2023*. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
5. Share of electricity generated by renewables [Електронний ресурс] // *Our World in Data*. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/grapher/share-electricity-renewables>;
6. Share of renewables in electricity production [Електронний ресурс] // *World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023*. – Режим доступу : <https://yearbook.enerdata.net/renewables/renewable-in-electricity-production-share.html>;
7. *Statistical Review of World Energy 2023 / 72nd edition* [Електронний ресурс] // *Energy Institute*. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
8. *World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023* [Електронний ресурс] // *Enerdata*. – Режим доступу : <https://yearbook.enerdata.net/>

НОВА ГЕОЕКОНОМІЧНА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ БЕССАРАБІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ

Події, які почалися 24 лютого 2022 року кардинально змінили життя, насамперед, населення країн Східної та Центральної Європи. Безумовно найбільших змін зазнала Україна, яка втратила в ході бойових дій десятки тисяч своїх людей та де відбуваються катастрофічні демографічні, соціальні, економічні та екологічні процеси. В спрощеному вигляді можемо говорити про невивірне, за станом на цей час, зменшення працересурсного та статеві-вікового потенціалу за рахунок від їзду за кордон мільйонів людей працездатного та репродуктивного віку, фізичне руйнування основних виробничих фондів експортноорієнтованих галузей національної економіки, трансформація просторової структури експортно-імпортних операції тощо. В контексті цих процесів значно збільшилась роль Української Бессарабії в питанні забезпечення національної безпеки держави. Однак, для реалізації нового потенціалу регіону необхідно мінімізувати негативні тенденції його розвитку.

Перетворення південно-західної частини Одещини на своєрідний анклав зумовила нові виклики для мешканців регіону та органів публічного управління різних ієрархічних рівнів, які можуть бути вирішені при створенні нової інноваційної технологічної структури економіки регіону та впровадження нових підходів до просторового планування соціо-еколого-економічної діяльності в регіоні. Базовою основою для сталого розвитку Української Бессарабії має стати ефективне співробітництво територіальних громад. Тут важливе значення має синергія органів публічного управління, бізнесу, наукових установ та інститутів громадянського суспільства. Нагальною також є проблема створення нових, можливо транскордонних, соціо-економіко-гуманітарних утворень для вирішення питань створених російською агресією та в подальшому сприянню сталому розвитку регіону.

Сучасні несприятливі соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в Україні відбуваються на тлі глобальних та регіональних кризових явищ. Найбільшому комплексному впливу піддані прикордонні та приморські території нашої держави. Він визначається дією багатьох чинників, серед яких основними є:

- геополітичні процеси в Чорноморському та Середземноморському регіонах мають негативний вплив на соціально-економічний та геополітичний розвиток України;

- військово-політичні конфлікти в Україні природно сприяють центробіжним процесам в державі, де особливе навантаження припадає на

приморські та прикордонні території, які відповідно потребують впровадження ефективних стратегії (програм) розвитку;

- сучасні природно-кліматичні зміни, які проявляються в різкому збільшенні напівпустельних ландшафтів в Чорноморсько-Азовському регіоні, негативно впливають на розвиток агропромислового комплексу [1];

- енергетична залежність південно-західної частини Одещини від поставок електрики з Молдови;

- складна геодемографічна ситуація, яка виражається в депопуляції та від'ємного міграційного руху населення;

- концентрація в цій зоні найбільш поліетнічних регіонів України, батьківщинами основних етнічних груп яких є сусідні держави;

- вироблені та впровадженні в діяльність традиції гармонійного міжетнічного спілкування;

- діяльність історичних батьківщин основних етнічних спільнот регіонів, спрямована на залучення людського потенціалу в господарство власних країн;

- відсутність ефективної гуманітарної політики;

- оптимізація освітніх, медичних, культурних та інших закладів, які надають послуги першого та другого рівня, ставить під загрозу збереження сформованих систем розселення (поселення, які знаходяться на кордонах новоутворених територіальних громад приречені до обезлюднення);

- зміна природно-кліматичних умов життєдіяльності населення, низька додана вартість продукції агропромислового комплексу, відсутність переробки місцевої сировини, монокультурність сільського господарства [2];

- безконтрольне природокористування, порушення природоохоронного законодавства, негативні екологічні процеси в сусідніх державах тощо.

Нова реальність життєдіяльності населення України обумовлює нові підходи до планування розвитку території. До основних чинників, які актуалізували такі напрями в Українській Бессарабії, віднесемо наступні:

- покращення транспортно-логістичного положення;

- трансформація систем розселення (СР) тощо.

Запуск поромної переправи Орлівка – Ісакча значно зменшило час перебування в дорозі пасажирів з країн Північно-Західної Європи в Україну. Прогнозується збільшення кількості туристів з цього регіону в нашу державу. Для досягнення позитивного економічного ефекту від туризму доцільно:

- виділити територію для облаштування шляхової інфраструктури;

- акцентувати увагу на розвитку туризму, насамперед, в регіонах проживання етнічних спільнот, які мають національні держави в Європі.

Створення нових субрегіональних АТО обумовлює трансформацію СР районного, міжрайонного та обласного рівнів. Для ефективного управління СР необхідно:

- модернізувати новий АТУ з акцентом на реально сформовані в процесі історико-географічного розвитку територіальні утворення;

- створити умови для збільшення функціональних ознак центрів нових районів, в т.ч. шляхом збільшення площ поселень;

- колишні центри адміністративних районів мають стати точками зростання 1-черги, а інші центри ТГ – 2-черги [4].

Головним принципом планування території південно-західної частини Одеської області має носити комплексний характер, бути строковою, з чітким механізмом її реалізації. Для цього необхідно орієнтуватися на:

- створення нових систем розселення, що обумовлено формуванням нових субрегіональних АТО;
- складну агроекологічну ситуацію[3];
- оптимізацію співвідношення соціально-економічної структури з наданням послуг населенню;
- формування та розвиток нової системи соціально-культурного обслуговування;
- оздоровлення малих річок задля покращення соціально-екологічної ситуації в регіоні тощо.

Проаналізувавши наведені чинники, виділимо 4 основні групи питань, які, на нашу думку, є нагальними проблемами Української Бессарабії:

- сучасні гео економічні та соціо-гуманітарні проблеми приморських та прикордонних регіонів України: виклики для національної безпеки;
- оптимізація системи освіти – основа формування та розвитку людського потенціалу;
- якісне середовище життєдіяльності населення – запорука переходу регіону до сталого розвитку;
- інноваційний агропромисловий комплекс з високою доданою вартістю місцевих продуктів – база розвитку територіальних громад та формування продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. *Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства. навчальний посібник / за ред. О.Г. Топчієва. Одеса: Астропринт. 2012. 336 с.*
2. *Тодоров В.І., Русєв І.Т., Кічук А.В. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Криничненської сільської територіальної громади до 2027 р. Ізмаїльський державний гуманітарний університет. 2023. 57 с.*
3. *Топчиев О.Г. Геоэкология. Одеса : Astroprint, 1996. 391 с.*
4. *Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса : Астропринт. 2005. 632 с.*

ДО ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Україна на європейському та світовому рівні завжди виділялася своїм потужним природно-ресурсним та людським потенціалом. В аспекті засад Стратегії сталого розвитку, прийнятій світовою спільнотою ще в 1992 році в Бразилії, виконувала свою мирололюбиму, важливу роль в подоланні голоду та бідності на планеті, маючи високий рівень щорічного показника експорту продовольства до багатьох країн Африки, Південної Америки, Південно-Східної Азії. Цю місію Україна продовжує навіть в умовах військової агресії і суттєвих перешкод на її кордонах з Європою. Але після початку повномасштабного вторгнення російських загарбників Україна зіштовхнулася з багатьма складними проблемами комплексного характеру, зокрема значними втратами людських ресурсів і руйнацією критичної, виробничої та соціальної інфраструктури. Незважаючи на тривання війни, ми маємо впевненість у нашій перемозі і перебудовуємо на це не лише свою свідомість, а й розробляємо конкретні плани подальшого розвитку регіонів і країни в цілому. В населення та керівництва України немає сумнівів в можливості відновлення не лише колишнього потужного потенціалу нашої держави, а й виведення її нові рівні соціально-економічного, інтелектуального рівня, як достойного члена Європейського співтовариства. Тому необхідні комплексні міждисциплінарні дослідження з питань повоєнного відновлення та модернізації нашої країни. Існує безліч різних планів та концепцій відновлення України в післявоєнний період, включаючи й допомогу з-за кордону [1].

Для успішного відновлення України необхідно врахувати різноманітні аспекти, серед яких: головні пріоритети, безпека, фінансування, інновації та енергоефективність окремих будівель та господарства в цілому. Хоча ми не перші, хто стикається з таким завданням - світ вже пройшов через реконструкцію після Другої світової війни та інших регіональних конфліктів. Відновлення Європи після Другої світової війни розпочалося через три роки після її завершення. Успіх реабілітації західноєвропейської економіки після війни був підтриманий потужним імпортом з Північної Америки, позиками та субсидіями від США та Канади. "План Маршалла" став символом програми післявоєнного відновлення, а тому вимагає прискіпливого аналізу для розробки власних регіональних програм та концепцій відбудови країни та її регіонів. Україна з її потужним інтелектуальним людським потенціалом не буде чекати три роки і тому вже в квітні 2022 року ідея такого підходу була обговорена в

МВФ та Світовому банку. Україна також розпочала обговорення відновлення своєї економіки та інфраструктури ще у квітні 2022 року на законодавчому рівні. Президент України підписав наказ про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Основними завданнями цього консультативного органу є розробка плану заходів з відновлення та розвитку інфраструктури та економіки України, а також розробка пропозицій щодо пріоритетних реформ у воєнний та післявоєнний періоди [1]. Станом на 2 травня 2022 року цим дорадчим органом був розроблений план відновлення України після війни, який включав такі принципи, як: повний доступ до ринків ЄС і G7; отримання статусу кандидата, а потім і повноправного членства в ЄС; будівництво економіки на принципах дерегуляції та лібералізації; налагодження логістичних шляхів у західному напрямку; перехід від експорту сировини до переробки у тих галузях, які найбільш прибуткові; розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу; енергетичне самозабезпечення за рахунок збільшення власного видобутку газу та розвитку атомної енергетики; модернізація клімату; локалізація не менше 60% [2].

Розвиток країни залежить від багатьох факторів, але ключовими серед них є збереження суверенітету території, демографічна ситуація, стан і ефективність національної економіки та інфраструктура, що забезпечує зв'язок всіх регіонів країни. Компетентні органи влади країни формують та втілюють свої політики на основі аналізу об'єктивної ситуації, внутрішніх переваг і обмежень, а також з урахуванням можливих ризиків та загроз ззовні. Отже, розробка нової політики щодо регіонального розвитку потребує глибокого аналізу та оцінки поточної ситуації, зокрема у зв'язку з війною та її впливом на Україну в цілому й на окремі регіони та територіальні громади [4] з урахуванням наступних викликів:

- Окупація територій: від сходу до півдня простягається окупована територія, що призвело до повної втрати контролю над портами на Азовському морі та блокади українських портів на Чорному морі. Противник активно намагається зруйнувати всі шляхи для морського експорту українських товарів, які є ключовими для вивезення українських експортних продуктів, зокрема харчових. У той же час альтернативні транспортні маршрути не можуть забезпечити достатньо потрібний обсяг транспортування в короткостроковій перспективі;

- Вимушена міграція: мільйони українців залишили свої місця проживання, як в районах, де тривають або тривали бойові дії, так і в тих, де конфлікт не мав місця. Частина з них емігрувала за кордон. На початок травня 2022 року понад 11 мільйонів українців були змушені покинути свої домівки. Важливо зазначити, що точних даних про кількість, віковий та статевий розподіл переселенців немає через різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини, тому ми використовуємо джерела, які є доступними та об'єктивними. Згідно з міжнародним досвідом, чим триваліше будуть відсутні умови для повернення, тим менше ймовірно, що люди, які залишили свої місця проживання, повернуться туди, коли умови для цього з'являться. Отже, можна припустити, що значна частина тих, хто зареєструвався як переміщена особа на новому місці

проживання, можуть вирішити залишитися там назавжди, і це має великий потенціальний вплив на систему розселення в Україні та розподіл робочої сили по різних регіонах країни.

- Руйнування інфраструктури: протягом війни Росія завдала шкоди тисячам об'єктів інфраструктури, включаючи аеропорти, мостові переходи, житлові та соціальні будівлі, які важливі для відновлення та розвитку регіонів і для повернення людей. Оцінка збитків ще не завершена через обмежений доступ до окремих територій, а кількість зруйнованих об'єктів постійно зростає через подальші атаки Росії навіть у віддалених від фронту містах, а також артилерійські та авіаційні удари по містах і селах вздовж лінії фронту та північно-східних кордонів України. Прикордонні території Чернігівської, Сумської, Харківської областей щодня зазнають обстрілів, що утруднює повернення людей, відновлення житла та інфраструктури.

- Втрата транзитного потенціалу: закриття кордонів на сході та півночі нашої держави впливають на переваги у плануванні та відновленні/будівництві доріг, що відкриває шлях для створення нових транспортних маршрутів.

- Деіндустріалізація промислових міст та регіонів, які зазнали найбільших руйнувань через війну. У Маріуполі постраждали найбільші металургійні комбінати, такі як імені Ілліча та Азовсталь, які належать до групи Метінвест. Загальні втрати податків від знищення цих підприємств можуть сягати близько 50 мільярдів гривень. Також постраждали або серйозно пошкоджені Лисичанський та Кременчуцький нафтохімічні заводи, а також багато інших підприємств і цехів у Харкові, Києві, Чернігові, Миколаєві, Сумах, Охтирці та інших містах. Більше півтори тисячі підприємств намагаються вивезти обладнання та персонал подалі від фронту, зокрема у центральні та західні регіони України. Це призводить до деіндустріалізації промислових міст і регіонів, які раніше визначали промисловий потенціал України. Це має серйозний вплив на сучасний стан і майбутнє розміщення продуктивних сил в Україні, а також визначатиме можливості повернення або неповернення людей у ці промислові міста та регіони [3, 4].

Відновлення України не обмежується лише відбудовою зруйнованої інфраструктури, але передбачає створення умов для повноцінного життя у містах і селах, а також адаптацію до нових реалій, зокрема, постійної загрози війни з боку Росії (при цьому слід зазначити, що загроза також існує з боку Білорусі, яка фактично стала сателітом РФ). До початку війни українські політики, експерти та прості громадяни розуміли, що різні регіони України відрізняються за різними показниками, але зараз до цих об'єктивних показників додається ще один – близькість до кордонів Росії та Білорусі, що збільшує ризик нападу з боку цих країн. Ця близькість стала одним з основних обмежуючих факторів для повернення вимушених переселенців у ці райони та розвитку виробництва. Враховуючи небезпеку з боку Росії та Білорусі, яка лишиться навіть після завершення війни, для планування відновлення та майбутнього розвитку регіонів цілком доцільно розглянути три макрорегіони: Східний (фронтир) – території безпосередньо вздовж кордону з РФ та Білоруссю, де загроза нападу найбільша і де необхідно розмістити велику

кількість оборонних споруд; Центральний (опір) – території, що межують з фронтovими районами, де загроза нападу менша; Західний (задній) – регіони на заході України, які найближче знаходяться до країн ЄС і де загроза нападу з боку РФ/РБ мінімальна [3, 4]. Шляхом ретельного планування Україна може переорієнтувати свою стратегію, перетворивши виклики на можливості. Політичні лідери України повинні зосередитися на підвищенні продуктивності праці та використанні наслідків конфлікту як катализатора для модернізації економіки та державного апарату. Це включає в себе розвиток низьковуглецевого виробництва, підвищення енергоефективності економіки та застосування інноваційних рішень у сфері публічних послуг. Загалом, мета полягає в тому, щоб протягом короткого періоду часу досягти тих структурних змін, через які інші європейські країни проходили роками [1].

Висновки. В публікації розглянуто важливі питання, що стосуються сучасного стану втрат і розрухи територій регіонів України в результаті постійних військових дій з боку нашого агресивного сусіда Росії. Трагедія України, що продовжується третій рік з величезною кількістю людських жертв, втратою багатьох матеріальних ресурсів, розрушенням міст і сіл вимагає детального міждисциплінарного аналізу для побудови стратегій і планів потужного відновлення та подальшого розвитку територій держави. Багато науковців різних галузевих напрямків працюють над удосконаленням нашої обороноздатності, відновленням і посиленням військової могутності. Але не менш важливим є питання відновлення територіальної організації господарства, визначення проривних галузей економіки, сільського господарства, що забезпечать відновленню економічного потенціалу України, підвищенню її міжнародного рівня тощо. Це завдання міждисциплінарних досліджень багатьох наук, до яких відноситься і суспільна географія з її комплексним підходом і потужним міждисциплінарним апаратом. Такі наступні дослідження в планах авторів.

Список використаних джерел:

1. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни / Економіка та суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>
2. Пилипенко Я. Відбудова України після війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/reconstruction-of-ukraine-after-the-war/>
3. Ткачук А. Оновлення державної стратегії регіонального розвитку. Що профільне міністерство і кабмін повинні врахувати насамперед / Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/onovlennja-derzhavnoji-stratehiji-rehionalnoho-rozvitku-shcho-profilne-ministerstvo-i-kabmin-povinni-vrakhuvati-nasampered.html>
4. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни / Інститут громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240/2163>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У РЕКОНСТРУКТИВНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Екологічна політика України під час військової агресії РФ має відрізнятися гнучкістю, відповідальністю з орієнтацією на захист довкілля та здоров'я людей в умовах воєнного часу на засадах реалізації домінант бізнес-екосистемного концепту [3] до просторового переформатування діяльності господарських систем територіальних утворень. Її дії, важелі та регулятори мають бути інтегрованими й інкорпорованими до національного екосистемного інструментарію, оскільки вони визначають дієвість екологічної стратегії України у площині ефективного реагування на екологічні виклики в умовах військової агресії РФ. На авторське переконання суб'єктам регіонального управління необхідно розробити, залучити та реалізовувати дію комплексу організаційно-економічних механізмів (табл. 1, ст. 1) і передбачити у регіональних екологічних стратегіях певний перелік обов'язкових рубрик (табл. 1, ст. 3).

Таблиця 1

Організаційно-економічні механізми реалізації дії регіональної екологічної політики України під час військової агресії РФ*

Організаційно-економічний механізм	Опис змістовності організаційно-економічного механізму	Обов'язкові рубрики у регіональній екологічній стратегії
1	2	3
I. Залучення локальних екологічних фондів	Створення та фінансування локальних фондів для підтримки екологічних проектів за бізнес-еко-системним концептом сталого господарювання на регіональному рівні.	I. Визначення переліку реальних локальних екологічних проблем і викликів. II. Збереження та відновлення біорізноманіття.
II. Податкові ініціативи для малого та середнього бізнесу	Запровадження податкових заходів для стимулювання місцевого бізнесу до участі в екологічних ініціативах	III. Обсяги забруднення в регіоні та очищення/регенерація довкілля. IV. Регіональне управління водними ресурсами.
III. Регіональні та територіальні програми відновлення	Розробка та реалізація програм із відновлення місцевої інфраструктури за екологічним спрямуванням провадження господарської діяльності.	V. Розвиток локальних програм із управління відходами на засадах реалізації бізнес-екосистемних підходів.
IV. Генерування та стимулювання громадських ініціатив із очищення та відновлення	Розроблення, організація та фінансування громадських проектів по очищенню та відновленню природних ресурсів і природно-ресурсних активів.	VI. Стимулювання розвитку зеленої інфраструктури та рекреаційних зон.

Організаційно-економічний механізм	Опис змістовності організаційно-економічного механізму	Обов'язкові рубрики у регіональній екологічній стратегії
1	2	3
У. Організація регіональних екологічних партнерств	Встановлення державно-приватного та публічно-приватного партнерства, розбудова партнерств між місцевою владою, бізнесом та громадськістю для реалізації екологічних проектів.	УІІ. Розробка та впровадження місцевих енергозберігаючих проектів. УІІІ. Розвиток і стимулювання екологічної освіти та залучення громадськості до розробки та реалізації бізнес-еко-системних ініціатив.
УІ. Розроблення місцевих екологічних освітніх програм	Розробка та впровадження освітніх програм для підвищення екологічної обізнаності серед населення територіальних утворень.	ІХ. Стимулювання регіональних екологічних ініціативи та державно-приватного й публічно-приватного партнерства при розбудові екоспрямованих господарських систем.
УІІ. Підтримка інноваційних екологічних стартапів	Фінансове забезпечення та консультативна підтримка стартапів, що реалізують інноваційні рішення у сфері екології.	Х. Формування систем сталого господарювання в регіонах за урахування базових типів їх ідентифікації.
УІІІ. Забезпечення сталого господарювання	Розбудова в регіоні систем сталого господарювання із формалізацією їх моделей за урахування ключових детермінант реконструктивної просторової організації природно-господарської діяльності. Формування п'ятивимірного комплексу просторової організації господарських систем у контексті забезпечення якості життя.	

Джерело * Сформульовано і систематизовано у табличному вигляді автором за [1; 2]

Визнаємо: під час військової агресії РФ кілька регіонів зазнали нищівних руйнувань, де сформувались загрозливі екологічні наслідки як для провадження природно-господарської діяльності, так і для *навколишнього природного середовища* (НПС). Це стосується таких областей як Київська, Сумська, Донецька, Луганська, Херсонська, Одеська і Запорізька. Для кожного з цих регіонів суб'єктам управління слід розробити та реалізувати спеціалізований комплекс заходів, змістовність яких базується на детермінантах бізнес еко-системного підходу [3] до відновлення НПС і природних активів, які враховуватимуть екологічні, соціальні, технологічні та економічні виклики сьогодення (табл. 2). Тож, ефективність регіональної екологічної політики потребує використання бізнес-еко-системного підходу, передбачаючи як захист, так і відновлення систем господарювання та НПС, що є критично важливим для збереження біорізноманіття, природних ресурсів та культурної спадщини.

Особливості реалізації регіональної екологічної політики у зруйнованих під час військової агресії в областях*

Постраждали регіони	Особливості реалізації екологічної політики у зруйнованих екосистемах	Трансверсальні заходи в регіонах, які постраждали та механізми реалізації їх дії
Київська область	Відновлення лісового господарства та зелених зон. Після обстрілів та бойових дій необхідно зосередитися на відновленні лісопосадок і парків, а також на очищенні водойм від забруднень.	1) Екологічний моніторинг. Розробка та впровадження дієвих систем моніторингу для виявлення пошкоджень екосистем. 2) Міжнародна підтримка.
Сумська область	Відновлення сільськогосподарських угідь. Слід забезпечити та залучити регенераційні технології для відновлення родючості ґрунтів, постраждалих від воєнних дій, та стимулювати впровадження стійких сільськогосподарських практик.	Активізація зусиль щодо залучення міжнародної технічної та фінансової підтримки в процесі відновлення. 3) Громадська участь та освіта. Залучення громад і надання їм необхідних когнітивно-інформаційних знань за бізнес-еко-системним концептом та інструментів для участі в процесі відновлення.
Донецька і Луганська області	Забезпечити промислову безпеку та відновлення. Слід зосередитися на ліквідації наслідків руйнувань промислових об'єктів, включаючи очищення забруднених територій і водойм, а також на відновленні інфраструктури.	4) Розробка і реалізація конкретних екологічних проєктів щодо: а) відновлення водних ресурсів; б) підвищення рівня енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії; в) відновлення ландшафтів і біорізноманіття; г) соціально-економічної регенерації територіальних утворень;
Запорізька область	Забезпечити енергетичну безпеку і відновлення. Враховуючи важливість Запорізької АЕС, необхідне забезпечення енергетичної безпеки та розроблення стратегій для відновлення та захисту енергетичної інфраструктури, що є критично важливим для генерування системних ознак стійкості регіональних соціально-економічних систем.	5) Механізми реалізації дії спеціалізованого комплексу заходів: а) публічно-приватне партнерство; б) міжнародні гранти і кредити; в) впровадження волонтерських і громадських ініціатив.
Херсонська область	1. Відновлення водних ресурсів. Особлива увага до очищення та відновлення річки Дніпро та інших водних артерій, що зазнали забруднення через воєнні дії. 2. Рекультивация сільськогосподарських угідь, враховуючи аграрний характер регіону - заходи для відновлення родючості пошкоджених земель. 3. Ліквідація наслідків екоциду. Реалізація комплексних програм із ліквідації наслідків екологічних катастроф, спричинених військовими діями.	1) Екологічний моніторинг та оцінка збитків. 2) Інвестиції в «зелену» інфраструктуру. 3) Громадська участь та освіта. 4) Міжнародна співпраця. 5) Розробка та реалізація спеціалізованих заходів й інструментарію щодо: а) створення зон екологічного моніторингу; б) розробки та реалізації ціннісно-орієнтованої концепції, яка передбачала б попереднє нарахування і
Одеська	1. Захист берегової лінії (заходи для	

Постраждали регіони	Особливості реалізації екологічної політики у зруйнованих екосистемах	Трансверсальні заходи в регіонах, які постраждали та механізми реалізації їх дії
область	захисту і відновлення берегової лінії Чорного моря, включаючи боротьбу з ерозією і забрудненням узбережжя). 2. Екологічна безпека портової інфраструктури (Одеса є важливим портовим містом, зосередитися слід на відновленні та забезпеченні екологічної безпеки портових об'єктів). 3. Відновлення зелених зон (реалізація проектів із відновлення парків, садів та інших зелених зон, що постраждали).	відшкодування екологічних збитків регіональним соціально-економічним системам держави; в) реалізації принципів політики забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку; г) відновлення систем водопостачання та очищення води; д) реабілітація екосистем та біорізноманіття.

Висновки: в умовах воєнного конфлікту критично важливим є швидке реагування на регіональні екологічні катастрофи, реалізація довготривалих стратегій відновлення, які б враховували як невідкладні потреби, так і перспективу сталого розвитку і господарювання в певному регіоні. Успіх цих заходів залежить від координації зусиль на всіх рівнях управління, активної участі громад і наукової спільноти, підтримки міжнародних партнерів.

*Джерело * Сформульовано та систематизовано у табличному вигляді автором за [1-3].*

Тож, на регіональному рівні акцент маємо робити на вирішенні локальних екологічних проблем із урахуванням специфіки природно-господарської діяльності та потреб кожного регіону, передбачаючи: а) розвиток зеленої інфраструктури, відновлення біорізноманіття, управління відходами та залучення громадськості до екологічних ініціатив; б) впровадження місцевих проектів, які сприяють створенню стійких та самодостатніх екосистем; в) використання п'ятивимірного комплексу просторової організації господарських систем в регіонах у контексті забезпечення якості життя. Відтак, урахування бізнес-екосистемного концепту у цій площині стає беззаперечним.

Список використаних джерел:

1. Микитенко В.В., Худолей В.Ю. Політика забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку в регіональних економічних системах України. Формування ринкових відносин в Україні, 2012. № 12 (139). С. 215 – 225.
2. Веклич О.О. Сутнісна характеристика екосистемних активів територіальних громад. Ефективна економіка, 2020. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.17>
3. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. Економіка природокористування і сталий розвиток, 2020. № 8 (27). С. 21—27. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/3)

*Науковий керівник – канд. геогр. наук Н.В. Добровольська
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКСКУРСІЙНИХ ТА ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ГЕОГРАФІЇ

Сучасні стандарти в освіті націлені не тільки на те, щоб передати учням знання, але й акцентують увагу на розвитку їхніх вмінь, навичок, активності та здатності критично мислити. Це особливо актуально у контексті вивчення географії, яке має за мету з'ясування особливостей взаємодії між суспільством та природним оточенням, а також формування географічної культури та просторової грамотності. Вивчення географії допомагає учням сформувати цілісне розуміння про нашу планету, в аспекті просторового розташування природних умов і ресурсів та взаємопов'язаного рівня соціально-економічного розвитку.

Проте, викладання географії в школі часто стикається із викликом втрати зацікавленості учнів, одноманітністю у освітньому процесі. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми А. Проценко та В. Яковлева [5] вважають організацію польових досліджень та екскурсій, що дозволяють учням активно досліджувати реальні географічні об'єкти та встановлювати їх зв'язок з теоретичним матеріалом. Більше того, активне залучення учнів до такої діяльності не лише стимулює їхній інтерес, але і є ключовим методом досягнення як предметних, так і цільових результатів навчання.

Екскурсія – форма організації освітнього процесу, під час якої навчання відбувається не в класному приміщенні, а в реальних умовах природного середовища, на виробництві або у закладі сфери послуг [1]. Це дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з об'єктами або суб'єктами господарської діяльності, що створює основу для усвідомлення географічних концепцій та розвитку предметних компетентностей.

Доповнюючи, О. Варакута та Б. Гавришок [1] зазначають, що екскурсії надають унікальну можливість учням працювати в реальному середовищі. Але при цьому, така форма роботи вимагає від учителів детальної передекспедиційної підготовки та вмілого проведення.

Екскурсії не лише призначені для ознайомлення з об'єктами, але й спрямовані на встановлення взаємозалежностей між різними компонентами природи з одного боку, і між природою та господарською та культурною діяльністю населення – з іншого. Ці форми досліджень сприяють розвитку у школярів спостережливості, уяви, наочно-образного мислення, цілеспрямованого сприйняття, а також формуванню бережливого ставлення до природи, відіграючи важливу роль у екологічній освіті [1].

Головна роль екскурсій у навчанні географії – це розвиток різних навичок, таких як вміння проводити вимірювання, зафіксувати результати та

Головна роль екскурсій у навчанні географії – це розвиток різних навичок, таких як вміння проводити вимірювання, зафіксувати результати та оцінювати їх точність, класифікувати об'єкти і явища природи, а також технологічні процеси, переконує Л. Воловик [2]. У підсумку учні отримують знання, вміння та навички для подальшого проведення всебічних характеристик географічних об'єктів, природних і антропогенних явищ і процесів, пояснення та розуміння їх сутності. А також, протягом екскурсій учні вчаться досліджувати природу як самостійно, так і у групі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та презентувати результати своїх досліджень.

У географічному дослідженні територій важливе значення мають також польові дослідження, які дозволяють збирати первинну інформацію про конкретну місцевість та передбачати розвиток суспільних і фізико-географічних процесів і явищ. Під час польових досліджень учні вивчають певну територію або явище, будучи на місці одноразово або періодично [3]. Вони реалізуються під час пішохідних або автомобільних маршрутів та можуть бути галузевими або комплексними [4].

Протягом здійснення польових досліджень учні опановують навички самостійного аналізу території, оволодівають основними методами цього аналізу, навчаються знаходити та використовувати потрібні джерела інформації, включаючи літературні, статистичні, картографічні та інші, а також систематизувати інформацію та робити відповідні висновки [4]. Крім того, під час таких досліджень учні отримують можливість практичного застосування теоретичних знань, що сприяє їхньому глибшому засвоєнню та розумінню.

Отже, географічна освіта відіграє ключову роль у формуванні в учнів цілісного уявлення про світ. Щоб забезпечити ефективне вивчення географії важливо використовувати різноманітні педагогічні інструменти, серед яких особливе місце належить екскурсіям та польовим дослідженням. Ці форми навчання дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з географічними об'єктами та процесами, розвиваючи спостережливість, уяву, наочно-образне мислення та інші навички. Крім того, вони сприяють формуванню в учнів бережливого ставлення до природи та розвитку екологічної свідомості. Впровадження екскурсійних та польових досліджень у навчальний процес географії сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню повноцінної та компетентної особистості, здатної аналізувати й усвідомлено взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Варакута О., Гавришок Б. Реалізація краєзнавчого принципу вивчення географії засобами навчальних екскурсій. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2023. № 1 (54). С.200-209.
2. Воловик Л. Розвиток здібностей учнів у процесі навчальних екскурсій з географії. *Scientia Et Societas*. 2022. №2. С. 85–92.

3. Мисько В.З., Недря Т.В. Особливості організації геологічних досліджень вихованцями туристсько-краєзнавчого та еколого-натуралістичного відділів ІЗО. *Географія та туризм: матеріали конференції*. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С.84-92.
4. Петух Г. М. Особливості науково-дослідної роботи з географії в ЗНЗ. *Наукові записки*. 2015. №7. С.75-78.
5. Проценко А., Яковлева В. Нетрадиційні форми уроків географії в профільній освіті. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: Collection of scientific papers*. 2023. С.106-113.

УДК 911.3

В. Молодика

vlmolodika@gmail.com

*Науковий керівник – док. геогр. наук, проф. Г.П. Підгрушній
Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна*

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСТВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 РОКУ

Після розвалу Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності відбулися кардинальні зміни в господарстві Сумської області. Його просторова організація почали активно трансформуватися в умовах руйнування командно-планової економічної системи та переходу до ринкової. На відміну від деяких інших посткомуністичних країн, яким вдалося за допомогою методів «шокової терапії» у відносно короткі терміни стабілізувати та перевести свої економіки у формат ринкових, в Україні цей процес затягнувся на значно довший час і супроводжувався рядом управлінських помилок, що призвели до болісних економічних втрат. Для Сумської області такий розвиток подій означав стрімку деіндустріалізацію господарства та порушення функціонування його усталеної просторової організації у вигляді Сумського регіонального територіально-виробничого комплексу. Також місце Сумської області з точки зору парадигми Фрідмана «центр-периферія» змінилося з напівпериферійного, яке вона займала в радянському господарському комплексі, до периферійного в просторовій структурі господарства незалежної України. Сумщина стала постачальником дешевої робочої сили для «центральної» міст і регіонів України, а її господарська спеціалізація почала швидко зміщуватися в бік експорту аграрної та добувної сировини.

Наслідками деіндустріалізації Сумської області стало кратне скорочення обсягів виробництва промислової продукції, збіднення товарної структури виробництва та закриття великої кількості промислових підприємств. Паралельно відбулася часткова реаграризація економіки області й зростання питомої ваги сільського господарства у ВРП. Крім того, в області, як і по всій країні, активізувались процеси просторової дисперсії в господарстві, що було викликане інтенсивним зростанням малого та середнього бізнесу, який поширювався на всій території регіону. Дисперсія господарської діяльності

стала протилежністю процесам концентрації, що були характерні для індустріальної радянської епохи.

На відміну від радянської системи просторової організації господарства, у якій домінували жорсткі вертикальні зв'язки і на основі яких функціонували ТВК, горизонтальні зв'язки між окремими підприємствами та цілими галузями наперододні початку російського вторгнення вже відігравали ключову роль. Завдяки ним просторова організація господарства стала більш адаптивною в умовах різноманітних коливань ринку. При цьому, незважаючи на масштабні трансформації просторової організації господарства Сумської області в останні роки існування СРСР та в період становлення незалежної України, такі її елементи як господарські вузли, центри, пункти збереглися і продовжували функціонувати, оскільки були прив'язаними до певних історично сформованих населених пунктів та агломерацій та залишалися опорними точками в каркасі просторової організації господарства області.

Загалом, в останні роки перед повномасштабним російським вторгненням на території Сумської області функціонували 3 багатогалузевих господарських вузли (Сумський, Конотопський, Шосткинський), декілька господарських центрів (Роменський, Охтирський, Глухівський, Ворожба-Білопільський, Лебединський, Тростянецький) та ряд господарських пунктів до переліку яких відносять невеликі поселення, у яких знаходиться кілька непов'язаних між собою підприємств однієї чи двох галузей господарства.

На Сумщині майже відсутні такі значні галузеві та інтегральні форми просторово-територіального зосередження, як промислово-господарські агломерації міського типу. Лише Сумський господарський вузол має деякі розмиті риси такої агломерації. В області існують відчутні просторові відмінності в інтенсивності господарського розвитку, а особливо промислового. Усі найважливіші існуючі господарські центри співпадають з найбільшими населеними пунктами й досить слабо взаємодіють один з одним, оскільки нерівномірно розкидані по території регіону, а існуюча транспортна інфраструктура не має достатнього рівня розвитку, щоб забезпечити їм задовільний ступінь інтеграції. [2].

Відмітимо, що господарські вузли, центри та пункти є далеко не єдиними формами просторової організації господарства Сумщини. Вони є найбільш помітними з них та відіграють роль опорних для формування та функціонування інших форм просторової організації. У Сумській області, на нашу думку, найбільш перспективними з них є різноманітні кластери, індустріальні парки, полюси зростання, осі розвитку.

Кластери прийшли на заміну територіально-виробничим комплексам і почали своє становлення в Україні з розвитком сервісної постіндустріальної економіки. У Сумській області вони з'явилися за подібною схемою. Точну кількість кластерних утворень у регіоні назвати проблематично, оскільки значна їх частина утворилась стихійно й не оформлена документально. При цьому існують й офіційно зареєстровані кластерні організації. Найпотужнішим таким кластером у Сумській області є Сумський машинобудівний кластер енергетичного обладнання (СМКЕО), який знаходиться на території міста

Суми. За допомогою кластеризації припиняється хаотичний розвиток територій, функціонування і взаємозв'язки окремих елементів стають більш стійкими і цілеспрямованими – відбувається формування оптимальної просторової структури.

У Сумській області станом на початок 2022 року функціонувало декілька індустриальних парків, що мали необхідну інфраструктуру для діяльності у сфері обробної промисловості, ведення наукових досліджень та діяльності у сфері високотехнологічних галузей. Так, на території регіону в різні роки були створені такі індустриальні парки, як «Свема» в місті Шостка, «Тростянець» (м. Тростянець) та «Суми» (м. Суми), які внесено до Реєстру індустриальних (промислових) парків України. По факту вони представляють з себе зручні майданчики, де має розміщуватися промислове виробництво, та виступають невеликими локальними формами просторової організації господарства з особливими умовами господарювання.

Ще одним важливим елементом просторової організації господарства Сумщини є так званий опорний каркас розселення з допомогою якого можна судити про наявність на території регіону точок зростання й осей розвитку, про ступінь їхньої взаємозв'язаності [1].

На території Сумської області такими полюсами до початку вторгнення були обласний центр місто Суми та деякі малі міста, що мали певний невичерпаний потенціал розвитку (кваліфікована робоча сила, вигідне географічне положення, корисні копалини, наявність унікальних природних чи культурних об'єктів тощо). Відмітимо, що між полюсами зростання у свою чергу формувалися «осі розвитку» – території, що отримували імпульс розвитку завдяки своїй ролі зв'язуючої ланки між цими полюсами зростання. Такими зв'язуючими ланками найчастіше виступають різноманітні транспортні шляхи (автомобільні, залізничні). У сучасних умовах вони набувають великого значення, тому що осі розвитку, які виникають навколо цих шляхів, разом із «полюсами зростання» формують просторовий каркас економічного зростання Сумської області.

Отже, підсумовуючи написане можемо констатувати, що напередодні російського вторгнення просторова організація господарства Сумщини продовжувала трансформуватися під потужним впливом постіндустріальних процесів, що виражався в становленні та поширенні нових сучасних форм цієї організації.

Список використаних джерел:

1. Лихитченко Д.О. *Форми і фактори просторової організації регіонального господарства* / Д. О. Лихитченко // *Інвестиції: практика та досвід.* - 2013. - № 16. - С. 79-83. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_20.
2. Сюткін С.І. *Суспільно-географічні напрями оптимізації виробничого комплексу Сумської області з метою поліпшення екологічної ситуації* : дис. – ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00. 02 «економічна та соціальна географія». Київ: Інститут географії НАН України, 2000.–19 с, 2000.

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК ІДЕНТИФІКАТОР РІВНЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Сучасному ринково орієнтованому суспільству притаманні відповідні ознаки та характеристики. У світі існує два альтернативних підходи до розмежування соціальних груп: формування середнього класу ключова роль у розвитку економіки або поляризація суспільство, поділ на багатих та бідних. Перший тип притаманний для економічно розвинутих країн, другий – для країн, що розвивається. Середній клас – група людей, що мають стійкі доходи, що задовольняють коло своїх потреб, як матеріальних так і нематеріальних. Частка середнього класу в європейському суспільстві становить 60-65% [3].

Значна соціальна диференціація призвела до того, що середній клас виступає не тільки ідентифікатором рівня розвитку країн, а і виступає ще й «маркетинговим магнітом», тобто чим якісніший та більший є середній клас країни він починає притягувати різні види інвестицій (фізичні, юридичні, туристичні). Формування середнього класу супроводжується рядом складних проблем. Одна з основних перешкод – економічні обмеження. Для багатьох людей високі ціни на освіту, медичні послуги та житло стають непередбачуваними перешкодами у досягненні середнього рівня життя. Нерівність також ускладнює процес формування середнього класу. Різниця у доступі до можливостей та ресурсів може перешкоджати багатьом людям здійснити перехід до цього соціального статусу.

Потужний середній клас знаменує певні докорінні зміни в розвитку суспільства (економічному, політичному, культурному):

- При домінуючому середньому класі у суспільства зміцнюється соціальна та політична свідомості, а саме прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє, зокрема про старість;

- Наявність внутрішніх джерел інвестування – розумне інвестування створює «фінансову подушку», яка створить комфортні умови в майбутньому;

- Звітність владних структур та демократичні принципи управління – маючи доступ до якісної освіти, середній клас прагне обстоювати свої права та свободи [1].

- Соціальну стратифікацію населення забезпечують рівень освіти, власності, престижу та влади. Більшість людей вважають, що саме заробітна плата впливає на соціальну та економічну стратифікацію. Заробітна плата являє собою один з головних показників і чинників рівня соціально-економічного життя кожної країни, колективу, людини. Незалежно від формулювання сутності заробітної плати, всі науковці вважають, що вона повинна відбивати

існуючі в державі соціальні, економічні та виробничі відносини. В сучасних умовах становлення ринку в Україні заробітна плата не спроможна виконувати відповідні функції. Її рівень забезпечує не більше 21% відтворення робочої сили, що не відшкодовує навіть прямих витрат праці і не викликає зацікавленість в переорієнтації робочої сили на пріоритетні сфери діяльності.

Класичні критерії визначення середнього класу в сучасному світі не дають повноцінного відображення реального стану класової стратифікації, адже не беруть до уваги комплексність та багатовекторність проблеми. Ідентифікація середнього класу передбачає поєднання та взаємодію певних критеріїв, а також врахування результатів праці середнього класу, що має фундаментальний вплив на розвиток суспільства. Виділення «середнього класу» відбувається як за об'єктивними (кількісними), так і за суб'єктивними (якісними) показниками.

Підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновок, що середній економічний клас в Україні присутній, але велика кількість населення через певні причини не відносить себе до середнього класу. Зазвичай це незнання, що являє собою середній клас та економічна ситуація в країні, яка унеможливорює існування середнього класу. Розвиток середнього класу є ідентифікатором розвитку країни, адже наявність потужного середнього класу майже унеможливорює колапс політичного та економічного життя країни.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація, і перспективи становлення середнього класу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_02_2_34_uk.pdf
2. Офіційний сайт державної статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zarobitna-plata-u-sichni-2022-roku>
3. Середній клас в Україні становить лише 10-15 відсотків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/thoxx>

УДК 911.3

Людмила Риндіч

lryndich@gmail.com

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. С.П. Запотоцький
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ У НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сьогодення України характеризується змінами, що відбуваються на всіх рівнях: економічному, політичному, соціальному, культурному. Зміни відбуваються на всіх рівнях та у всіх сферах життєдіяльності населення: економічній, соціальній, політичній, культурній тощо. Території, які до початку повномасштабного вторгнення вважались депресивними та периферійними,

трансформуються на фоні впливу зовнішньої збройної агресії, зміни вектору внутрішніх процесів та набувають нового статусу, який нині знаходиться в стані тимчасової невизначеності. Особливо дане твердження стосується прикордонних територій у несприятливих умовах, що, за визначенням Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (зокрема, в частині оновленої версії), належать до типу територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку. Під такими територіями розуміються територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій [1, 2].

Для прикордонних територій у несприятливих умовах характерні трансформації, що відбувається в соціально-культурному житті населення, вплив яких відчутний і щодо інших рівнів життєдіяльності населення. Додатково до цього можна виділити ряд проблем, на фоні яких такі трансформаційні процеси відбуваються, а саме:

- недостатній перелік інструментів та механізмів стимулювання розвитку територій;
- недостатній розвиток інфраструктури різних типів (транспортної, соціальної, інженерної тощо);
- обмеження фінансування для розвитку малого та середнього підприємництва, які спроможні створити додаткові робочі місця;
- недостатній рівень впровадження державної політики щодо забезпечення переселення з особливо небезпечних для проживання прикордонних територій;
- та інші [2].

Враховуючи інтенсивність і масштаб усіх змін, важливими виступають дослідження теоретико-прикладних аспектів соціально-культурного життя населення, тенденцій та перспектив розвитку прикордонних територій на рівнях українського та міжнародного досвідів.

У рамках зазначених досліджень, можна виділити наступні напрямки: дослідження, присвячені соціальним, культурним аспектам життєдіяльності населення та соціально-культурним трансформаціям, дослідження прикордонних територій, а також дослідження, пов'язані із впливом військової збройної агресії на життєдіяльність населення та розвиток територій, а також дослідження, присвячені післявоєнній відбудові. Враховуючи важливість кожного із напрямків, можна сформулювати їх узагальнене значення для поточних та потенційних досліджень соціально-культурних трансформацій, що знаходяться у несприятливих умовах, а саме:

- формування теоретичних та прикладних основ дослідження та її методологічної бази;
- знаходження спільних та відмінних рис у різнорівневих процесах об'єктів дослідження;
- знаходження унікального вектору дослідження трансформаційних процесів прикордоння, основується на багаторічному досвіді;

- валідація рекомендацій та знаходження найкращих рішень щодо покращення соціально-культурного становища прикордонних територій.

Додатково варто окреслити перспективні напрямки досліджень:

- дослідження, направлені на розробку рекомендацій щодо покращення соціального та культурного становища населення прикордонних територій у післявоєнний період;

- дослідження соціально-культурних трансформацій територій (зокрема, прикордонних) у воєнний період;

- дослідження соціально-культурних трансформацій територій (зокрема, прикордоння) у воєнний та післявоєнний період;

- дослідження трансформацій у процесах регіональної ідентичності та самоідентифікації населення прикордонних територій у воєнний та післявоєнний період;

- дослідження соціальних та культурних проблем населення, що виникають під час збройної військової агресії;

- дослідження впливу військової збройної агресії на соціальне та культурне життя населення, зокрема прикордонних територій.

Враховуючи реалії та умови життя населення прикордонних територій у несприятливих умовах, дослідження соціально-культурних трансформацій прикордонних територій у воєнний та післявоєнний період, незважаючи на їх складність, є особливо цінними для визначення та спрямування процесів подальшого розвитку територій. Для проведення таких досліджень, формування комплексних уявлень про процеси та побудови релевантних прогнозів подальших подій у розвитку прикордоння, особливо нагальним постає питання формування комплексної теоретико-прикладної бази.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

УДК 911.3

В. Буданов, В. Родіонов

castingstudio2019@gmail.com, vrodionov310@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Караїзна

ВИЩА ОСВІТА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ВИКЛИКИ

У ХХІ столітті глобальне суспільство стрімко змінюється. Все більше країн світу переходять на постіндустріальний шлях розвитку, де домінуючими і визначальними для конкурентоздатності країни на глобальному рівні є

інформаційні технології, робототехніка тощо. Цей процес вимагає швидкої й потужної підготовки фахівців зовсім нового рівня, нової формації і це підсилює уваги до освітніх закладів, ставлячи перед ними зовсім нові, інноваційні завдання, яких не було на попередніх етапах розвитку світової цивілізації. Все загалом зрозумілим є аксіома, що соціально-економічний розвиток будь якої країни в значній мірі залежить від рівня та якості системи освіти, особливо вищої.

Багато публікацій, наукових досліджень присвячені цій проблемі. Такий аналіз є завданням окремої публікації, тут зазначимо лише, що такі потужні постаті як А. Тоффлер, Дж. Белл приділяли велику увагу ролі освіти в формуванні нової парадигми виробництва і основи побудови постіндустріального суспільства. В умовах пришвидшення процесів глобалізації, загострення конкурентної боротьби між країнами за ринки збуту, джерела енергії, корисних копалин, передові технології тощо, зростає значення інтелектуального потенціалу. Отже, освіта, освітні заклади стають важливою складовою суспільства, що потужно впливає на соціально-економічний розвиток. Стрімко відбувається процес глобалізації освітнього простору. Особливо це стосується вищої освіти, рівня та якості функціонування закладів вищої освіти. Головне спрямування вищої освіти - це її інтернаціоналізація на шляху до глобального ринку освітніх послуг. Зазначимо, що цей процес відбувається в основних двох аспектах: уніфікація освіти в глобальному масштабі для потреб і реалій світового ринку праці, і - інтернаціоналізація самого процесу освітньої діяльності у вигляді певних форм організації та фінансового регулювання. В чому сутність цих процесів? Формування постіндустріального суспільства, перехід на інформаційні технології глобальної економіки, сприяють все більшій відкритості економіки світу, вільному руху людей, товарів, капіталів, практично без кордонних обмежень. Це вимагає зовсім іншої підготовки кваліфікованих фахівців всіх галузей господарства. Вони повинні мати новітні знання, необхідні компетентності, потрібні не лише в межах потреб своєї країни, а й такі, що можуть забезпечити конкурентні переваги національної економіки на глобальному ринку праці. До цього додамо, що в наш час активно відбуваються міграційні процеси в глобальному аспекті. За різними даними десь більше 3% населення планети проживає, навчається і працює за межами своєї країни. Отже, в підсумку зазначимо, що швидко наростає процес експорту та імпорту освітніх послуг.

Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, Європейський Союз, а також багато різних благодійних фондів сприяють розповсюдженню тендерів, освітніх проектів, грантів для студентів світу, чим підсилюється світова освітня міграція. Звичним явищем сучасності стало об'єднання зусиль університетів різних країн для підготовки фахівців з подвійними дипломами, навчання в рамках академічної мобільності, наприклад Еразмус плюс та багато інших форм співпраці.

В Україні зазначені вище світові процеси активно розвиваються в вищій освіті. У ЗВО України до початку війни навчалася велика кількість іноземних студентів, особливо з: Китаю, Індії, Йорданії, Сирії, Ірану, Малайзії,

Туреччини, Молдови тощо. Найбільш популярними для іноземних студентів були медичні, фармацевтичні, політехнічні університети тощо. Загальна кількість іноземних студентів у ЗВО України становила біля 1,5% світового ринку освітніх послуг. Найбільше таких студентів було в ЗВО Харкова, Києва, Луганська. Тобто Україна достатньо успішно почала інтеграцію в світовий і європейський освітній простір, що відбивалося позитивно на рівень і якість функціонування вищої освіти як важливих центрів формування інтелектуального потенціалу держави. У 2023 році кількість іноземних студентів в Україні зменшилася до рівня 2011–2012 років – трохи більше 50 тисяч. Хоча у 2020–2021 роках ця цифра була на 30 тисяч більшою. Найбільш популярними лишаються «універсальні» та затребувані у країнах, що розвиваються, спеціальності: медицина, менеджмент, педагогіка [1]. Проте повномасштабна війна, що була розв'язана Російською Федерацією 24 лютого 2022 року в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка ще не встигла оговтатись від випробувань глобальної пандемії попередніх років. Навчальні заклади, змушені були не лише адаптуватися до нових обмежень та загроз, а й стикнулися із завданням більш страшними й загрозливими. Належало за короткий час не тільки перебудувати свою діяльність в таких страшних і складних умовах, а й гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах [3].

Функціонування освітньої галузі в Україні в умовах військової агресії, знищення освітньої та іншої соціальної та промислової інфраструктури – це питання, яке потребує спеціального й додаткового аналізу та обговорення, адже від нього залежить не лише політичне, економічне, культурне майбутнє країни загалом, а головне майбутнє нашої країни, майбутнє наступних поколінь. Міністерством освіти та науки ведеться постійний моніторинг руйнувань та пошкоджень освітніх закладів та установ. За цими даними, від початку військових дій на території України 3 793 заклади освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них – зруйновані повністю. Найбільше пошкоджених і зруйнованих освітніх закладів відбулося в Донецькій області. Тяжких втрат зазнали освітні заклади Харківської, Херсонської, Дніпропетровської та Запорізької областей. Це величезні збитки і вони станом на серпень 2023 року оцінюються в \$9,7 млрд., це прямі втрати. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень відмічаються в Харківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій та Київській областях [2, 3].

Війна породила дуже багато питань, що стосуються доступності та безпеки освіти. Багато молоді не має можливості нормально долучитися до навчального процесу. В таких же умовах педагоги під загрозою обстрілів проводять освітню діяльність в регіонах й викладачі та співробітники ЗВО. Особливо небезпечно це в зонах, де ведуться або потенційно можуть відбуватися бойові дії. Це вимагає дуже напруженої роботи з планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання. Складним питанням залишається проблема укриттів, яких по-справжньому майже не існує.

За офіційними даними на вересень 2023 року в цілому в країні функціонує майже 13 тисяч шкіл, із яких понад 80% вже обладнано укритами. З зазначеної кількості, близько 7.5 тисяч шкіл працюють в очному форматі, 3.8 тисяч – працюють у змішаному форматі, а 2.5 тисячі шкіл навчають виключно дистанційно. Така ж ситуація і в закладах вищої освіти [2]. Майже не існує ЗВО, де б були потужні укриття, що відповідають нормам, забезпечують збереження життя студентів та викладачів і дозволяють успішно проводити заняття.

Проблеми освітньої галузі пов'язані також з міграційними процесами, що значно прискорилися в Україні, через що багато студентів ЗВО виїхали за кордон до початку і на початку війни. Тож, Україна має надзвичайно багато складних питань для продовження освітнього процесу і прогнозування його відновлення та покращення після війни. Ця робота потребує тісної координації та якісної співпраці між усіма державними органами, а також з міжнародною спільнотою. Багато питань має бути вирішено на місцевому рівні з різними місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення оптимально можливої освітньої можливості населення. Безумовно світова спільнота, багато країн світу, конкретні освітні заклади Європейського Союзу здійснюють конкретну й дуже потрібну нам допомогу. Це стосується фінансування, обладнання, надання ЗВО сучасних інформаційних технологій для освітнього процесу, надання можливості викладачам покращувати свій професійний рівень завдяки програмам мобільності тощо. Проте, складною проблемою залишається питання саме збереження інтелектуального потенціалу освіти та науки через значний відтік за цей час багатьох потужних науковців, викладачів тощо через неможливість продуктивно працювати вдома. Кожен навчальний заклад має забезпечити умови безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Не менш важливим питанням залишається піклування не лише про підвищення компетенції викладачів, а й забезпечення морально-психологічної стабільності всіх учасників освітнього процесу через щоденні психологічні травми. Зкладам вищої освіти, як і всієї освітньої системи, належить в короткий час відновити свій освітній та просвітницький потенціал для виконання головної проблеми і своєї світоглядної місії, а саме: збереження моральних норм та цінностей української нації, від чого залежить єдність суспільства, його згуртованість та витримка в умовах негативних впливів, особливо в реаліях війни.

В Україні відбуваються суттєві зміни в організації функціонування системи освіти, розробляються заходи її реформування у відповідності до європейських норм та стандартів, але з урахуванням сучасних реалій. Процес реформ стає більш прозорим і відкритим, проте багато питань залишаються невирішеними і вимагають душе суттєвої підтримки з боку держави та міжнародної спільноти, зокрема це стосується значно більшого фінансування галузі. З позитивних аспектів слід відзначити, що практично втілена в освітній процес та його управління Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), яка має вищий рівень якості оприлюднення відкритих даних порівняно з іншими державними реєстрами, проте дуже багато питань до її

досконалості, а це потребує ще багато роботи для того, щоб був оптимальний і якісний моніторинг реформ, які відбуватимуться у сфері вищої освіти [1, 2].

На основі аналізу бюджетних коштів держбюджету 21024 року, відзначимо, що на функціонування системи освіти цього року виділено більш ніж 170 млрд грн. Це на 20 мільярдів гривень більше проти минулого року. Проте темпи інфляції, втрати освітньої галузі в результаті військових дій не дозволяють умовах війни вирішувати всі необхідні фінансові проблеми ЗВО. Відкритими питаннями залишається, чи оптимально використовують ці кошти? Чи можна, не збільшуючи фінансування, досягти вищої якості освіти? Як відновити за ці кошти матеріальну базу закладів освіти? Та багато інших питань, що виникають щоденно в тяжких умовах військових дій.

Торкнемося лише деяких питань, що зараз розробляються Міністерством освіти для покращення проблем, про які зазначалося попередньо. Це стосується, зокрема великої кількості ЗВО, до яких сьогодні є багато питань стосовно якості навчання, покращення матеріальної бази, наявності достатньої кількості висококваліфікованих педагогічних кадрів, і звісно ж фінансового забезпечення. Мова йде про необхідність скорочення кількості ЗВО за рахунок їх об'єднання.

Багато ЗВО України мають розгалужену структуру іноді з підрозділами, які знаходяться в інших населених пунктах і навіть областях. Найбільше це стосується приватних ЗВО. Зокрема, наступні приватні навчальні заклади: «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», має 33 підрозділи; «Міжрегіональна академія управління персоналом» - 25. Всього приватні навчальні заклади мають 191 відокремлений структурний підрозділ. До таких додаткових закладів часто відносяться заклади професійної (професійно-технічної) освіти. ЗВО готують таким чином для себе майбутніх абітурієнтів та заохочують продовжувати навчання у цьому ж виші. Зараз МОН готує серед складових реформи такий захід, як об'єднання значної кількості ЗВО на основі приєднання більш слабких і невеликих ЗВО до потужних, як правило університетів. Адже в західних країнах, де ЗВО є самостійними та незалежними інституціями, університети виступають основним локомотивом розвитку науки та інновації. Отже, сучасна новітня реформа освітньої галузі, яка розпочалася в Україні має перебудувати українську освіту у відповідності до світових та європейських норм та стандартів. Це може забезпечити новий рівень функціонування ЗВО, буде спонукати їх боротись за талановитих студентів, організувати освітній процес на рівні вимог європейських вузів. Вимагає окремого дослідження втілення в роботу ЗВО грантової системи, досить поширеної в світі. Але очевидно, що ця “працююча” в світі система може бути реалізована в Україні тільки після війни, бо заклади вищої освіти суттєво пошкоджені. Реформа освіти спрямована на оптимізацію ЗВО – заклади будуть об'єднані в більш спроможні з кращою матеріально-технічною базою. Вони будуть не тільки навчати, а й виконувати звичні для світових колег функції, а саме: займатись науковою роботою та практично застосовувати свої знання; таким чином планується досягти підвищення якості завдяки скороченню адміністративних видатків [1,3].

Підводячи підсумки, зазначмо, що глобальне суспільство стрімко розвивається на засадах інформатизації, робототехніки, потужних наукових досягнень в межах постнекласичної науки ХХІ століття. В основі лежить потужний розвиток освіти та науки, особливо вищої освіти. Від цього залежить виживання націй, народів, країн світу. Вища освіта, яку уособлюють переважно потужні університети можуть і мають забезпечити не лише формування інформаційної формації на нашій планеті, а й зберегти інтелектуальний, людський потенціал, що дасть можливість розвиватися суспільству нового століття на основі вимог Стратегії сталого розвитку, зберегти велике різноманіття культур, формування загальнолюдських цінностей. Саме це може стати справжнім запобіжником на шляху розвитку тероризму, розв'язання воєн на планеті. Сподіваємося, що система вищої освіти в Україні зможе закінчити розпочаті реформи в освітній галузі, навіть попри воєнні виклики. В подальших дослідженнях авторів планується провести детальний аналіз освітнього потенціалу окремих ЗВО України; визначити роль окремих спеціальностей в подоланні викликів сучасності; проаналізувати роботу над втіленням Стратегії сталого розвитку тощо.

Список використаних джерел:

1. *Вища освіта в Україні: зміни через війну / Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>*
2. *Вища освіта в умовах війни: Випробування на міцність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datalogy.texty.org.ua/education/>*
3. *Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>*

УДК 911.3.

А. Савченко, С. Костріков

savchenko2021.9685695@student.karazin.ua , sergiy.kostrikov@karazin.ua

*Науковий керівник – доктор географічних наук, професор С.В. Костріков
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ PUBLIC PARTICIPATION GIS (PPGIS) У СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ПРИРОДООХОРОННІЙ СПРАВИ

Супутникові карти, включно з іншими типами карт, служать цінними інструментами не тільки для картографії, а й як допоміжні засоби для спільного прийняття рішень. Одним із таких засобів, який використовує цю можливість, є картографічний опитувальний інструмент, який дозволяє учасникам надавати як географічну, так і негеографічну (атрибутивну) інформацію – PPGIS (PUBLIC PARTICIPATION GIS) [1].

Таким чином, PPGIS можна вважати методом опитування із залученням картографічних матеріалів, що дозволяє учасникам даного заходу оперувати як з просторовими, так з непросторовими даними. Цей метод може об'єднати неформалізовану інформацію, яка стосується людського досвіду і повсякденної поведінки людини із стандартними формалізованими даними ГІС-платформи, наприклад – з наборами файлів відповідних форматів. PPGIS, перш за все, використовується як певний засіб досліджень взаємодії людини з природно-антропогенним довкіллям та як інструмент для залучення місцевої спільноти у впровадження відповідного ГІС-проекту. За великим рахунком, PPGIS можна вважати одним з найбільш широко використовуваних цифрових засобів заохочення участі громадськості у виконанні локальних та регіональних проектів [1].

Цей підхід зазвичай базується на кількох методах картографування та обміну знаннями (від наземної зйомки до інтерпретації зображень дистанційного зондування, коли до різних заходів долучаються представники спільноти). Місцеві громади, що приймають участь у вказаних заходах, отримують можливість спільно створювати, використовувати та обмінюватися геопросторовою інформацією та відповідними результативними картами [2].

PPGIS може розглядатися складовою ефективного підходу щодо інтеграції соціальних даних з іншими предметними інформаційними сегментами для планування та управління. Застосування PPGIS також може бути суттєвим доробком у відстеженні особливостей просторового розвитку із плином часу. Сприяючи залученню багатьох груп зацікавлених сторін і стосовно перспектив до процесів планування, PPGIS може генерувати цінну інформацію для підтримки, зокрема, планування туризму. Наприклад, бази геоданих, створені за допомогою підходів спільного картографування, підтримують планування майбутньої туристичної мережі, пов'язуючи дані непросторових атрибутів (наприклад, характеристики респондентів) з просторовими даними навколишнього середовища, а також соціально-просторовими даними. Планувальники та менеджери можуть запитувати різні джерела інформації на основі місця розташування, локальних та регіональних особливостей середовища [3].

PPGIS використовувався в різних аспектах, наприклад, управління заповідними територіями, національне лісове планування, картографування екосистемних послуг і міських громад дослідження розвитку туризму. Ці предметні змісти були зосереджені навколо переваг залучення громадськості до участі у діяльності для покращення рівності доступу та залучення зацікавлених сторін, тим самим зменшуючи конфлікт, збільшення представництва та збільшення зацікавленості громади суперечливими пропозиціями планування. Наприклад, метод може використовуватися для виділення відмінності в уявленнях і знаннях про мангрові зарості та екотуризм для кращого інформування про стратегії та підходи щодо збереження цих лісів. PPGIS може також застосовуватися для оцінки культурної екосистеми послуг у місцевому та національному масштабах, щоб інформувати політику щодо планування пом'якшення наслідків зміни клімату [4].

Прикладом компанії, яка використовує *PPGIS* метод, є організація IRMCo (Integrated Resources Management), яка базується у Мальті та досліджує екологію, використовуючи даний метод ще з моменту його створення [5].

IRMCo використав ГІС-підхід із залученням громадськості, щоб надати місцевим жителям можливість охороняти зелені та блакитні відкриті простори в південній частині району Гранд-Харбор. Тут відкриті простори були нанесені на карту за допомогою супутникових даних, які потім були перевірені наземними дослідженнями. Цей досвід став можливим завдяки транскордонному проекту (Подолання розриву в реалізації політики в інтегрованому управлінні прибережними зонами в басейні Середземного моря), який фінансується Європейським Союзом у рамках програми ENPI CBCMED. Проект, який реалізовувався з 2013 по 2016 рік, був спрямований на вивчення нових способів захисту узбережжя Середземного моря, об'єднавши 11 партнерів з Мальти, Греції, Ізраїлю, Йорданії та Іспанії, включаючи провідні дослідницькі інститути, місцеві муніципалітети, МСП, екологічні неурядові організації та портових операторів.

Сьогодні Гранд-Харбор – це густонаселена та забудована територія, де відкриті простори швидко зникають. У рамках проекту кожен відкритий простір було записано на цифровій карті за допомогою картографування поля та класифіковано відповідно до його доступності, умов та інших змінних. Протягом трьох років було впроваджено десять семінарів з місцевими жителями та зацікавленими сторонами, включаючи мерів шести муніципалітетів регіонів, підприємства, місцеві адміністрації, істориків та університетських дослідників, які займаються міським плануванням.

Громаду запросили зробити свій внесок у археологічні, культурні, історичні, зелені та релігійні об'єкти цього району, а потім попросили намалювати супутникові карти на цифровому планшеті, щоб з'єднати цікаві об'єкти стежками спадщини, які б проходили через решту відкритих просторів, підкреслюючи таким чином їх важливість.

Кінцева мета проекту полягала в тому, щоб залучити більше туристів до Гранд-Харбору, а також захистити відкриті простори в цьому районі. Застосування підходу *PPGIS* у Гранд-Харборі стало першим застосуванням краудсорсингу на Мальті. У результаті польових досліджень було створено широкий спектр ГІС-карт, що характеризують відкриті простори. Карті представляють собою потужний інструмент для донесення голосів жителів до тих, хто приймає рішення на Мальті, результати яких привернули увагу багатьох асоціацій і ресурсів масової інформації (рис. 1) [2, 5, 6].

Отже, застосування методу *PPGIS* (*Public Participation Geographic Information Systems*) у сфері туризму та екологічної справи має багато переваг, адже дає можливість залучати громадськість до управління природними ресурсами і безпосередньо до планування та розвитку туризму, що може значно покращити якість управління навколишнім середовищем життя людини.

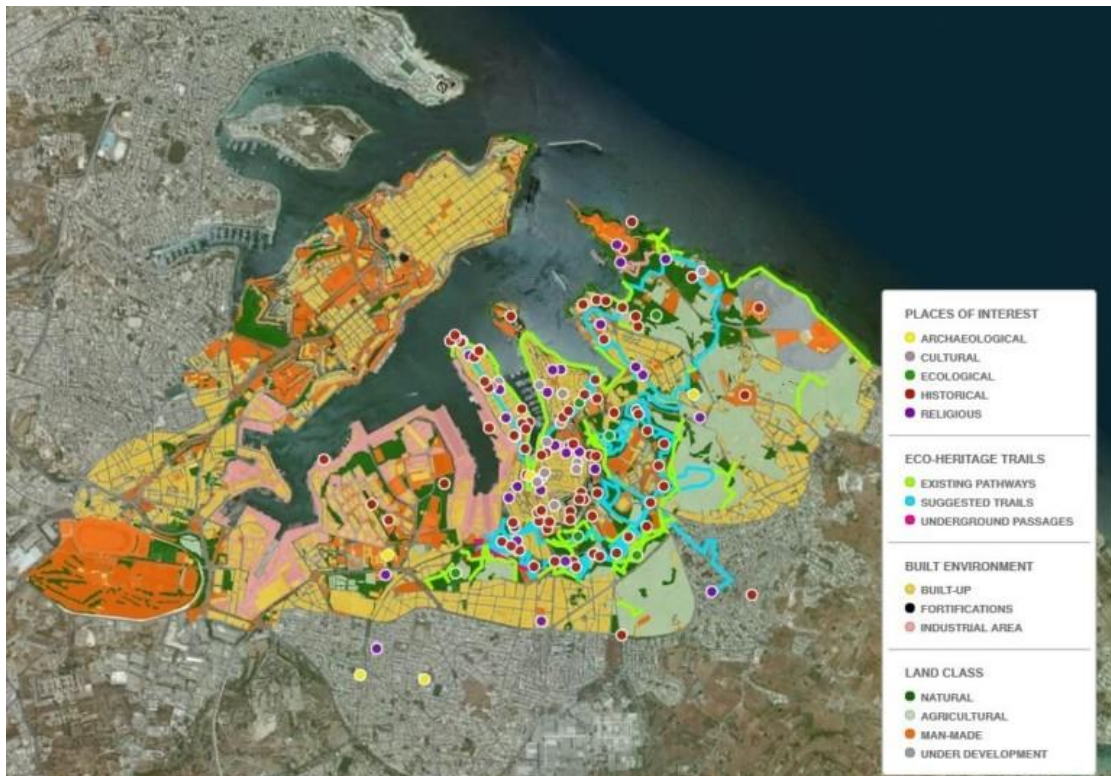

Рис. 1. Запропоновані місцевою громадою Мальти маршрути екологічної спадщини в Гранд-Харбор (приклад онлайн карти компанії IRMCo)

Список використаних джерел:

1. PPGIS.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://participatory.tools/tools/ppgis/>
2. Public Participation Geographic Information Systems: using mapping to empower local communities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurisy.eu/public-participation-geographic-information-systems/>
3. Munro J, Kobryn H, Palmer D, Bayley S & Susan A. Moore (2019). Charting the coast: spatial planning for tourism using public participation GIS. *Current issues in tourism*, Vol.22 (4), p.486-504. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1346589>.
4. Johnson, Malcolm S. ; Adams, Vanessa M. ; Byrne, Jason ; Harris, Rebecca M. B. *Ambio* (2022). The benefits of Q + PPGIS for coupled human-natural systems research: A systematic review. Vol.51 (8), p.1819-1836. – Режим доступу: <https://www.proquest.com/docview/2676711168?accountid=15295&pq-origsite=primo&sourcetype=Scholarly%20Journals>
5. IRMCo. Own online maps. – Режим доступу: <https://environmentalmalta.com/>
6. Офіційний сайт онлайн-бібліотеки UdG [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biblioteca.udg.edu/en>

ГЕОГРАФІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Вивчення природничих дисциплін у школі є важливим етапом у розвитку учнів, і географічний компонент відіграє ключову роль у формуванні інтересу до природи та навколишнього середовища. Вивчення географії не тільки розширює кругозір учнів, але й допомагає їм зрозуміти взаємозв'язки у світі, розвиває критичне мислення та просторову уяву. Розглянемо різні аспекти впровадження географічного компоненту в природничу освіту молодших школярів, а також перспективи розвитку цієї сфери.

Географія в школі допомагає учням зрозуміти складність навколишнього середовища та його взаємозв'язки. Наприклад, вивчення рідного краю сприяє поглибленню знань про географічні об'єкти, річки, гори та інші аспекти природи. Залучення інтерактивних методик, таких як створення географічних ігор, пазлів або конструкторів, допомагає учням активно брати участь у навчальному процесі та краще запам'ятовувати матеріал [2, 3].

Використання технологій, зокрема інтерактивних веб-ресурсів і мультимедійних презентацій, сприяє заохоченню учнів до вивчення географії більш цікавим і доступним способом. Учні можуть вивчати різні аспекти природничого світу та географічні об'єкти через віртуальні екскурсії та інші технологічні інструменти.

Розглянемо ієрархічну структуру географічної освіти в загальноосвітніх школах за різними віковими категоріями школярів [4].

У молодших класах (1-4 класи) географічні компоненти викладаються в рамках предметів "Природознавство" та "Я досліджую світ" (ЯДС). Учні вивчають основні географічні поняття, такі як рідний край, річки, гори, ліси, міста та села, через малюнки, розповіді та ігри.

У середніх класах (5-6 класи) географія викладається як окремий предмет, а також в рамках курсів "Природничі науки" та "Довкілля". Учні знайомляться зі світовою географією, фізичною та економічною географією.

У старших класах (7-9 класи) вивчається географія континентів, окремих країн, географічні регіони, кліматологія, гідрологія, географія населення, економіка та інфраструктура, політична географія тощо. Учні аналізують карти, дані та вчать розуміти вплив географічних явищ та процесів на регіони світу та окремі еко- та соціогеосистеми.

Випускні класи (10-11 класи) поглиблюють знання з предметів "Географія", "Економічна географія", "Геополітика" та "Природничі науки". Учні досліджують географічні аспекти економіки, політики, туризму, екології, вивчають глобальні тенденції та аспекти сучасних наукових досліджень. ©

На прикладі практичного кейсу «Річки» порівняємо підходи до викладання в різних вікових категоріях.

У молодших класах (1-4 класи) вивчення річок може супроводжуватися малюванням, використанням іграшкових моделей, читанням віршів та пісень про річки. Такий підхід допомагає дітям краще зрозуміти значення річок та їхню роль у природі. Найефективніше застосувати наступні методики в даній темі [1]:

1. малюнки та іграшкові річки:
 - a. учні можуть малювати картинки річок на папері, позначати береги, річкову рослинність та тваринний світ.
 - b. можна використовувати іграшкові моделі річок для вивчення основних понять, таких як джерело, витік, річкове русло, гирло.
2. вірші та пісні:
 - a. учні можуть вивчати вірші та пісні про річки, що допоможе зрозуміти їхнє значення та красу.
 - b. використання ритмічних пісень або рухливих віршів під час уроків може зробити процес вивчення більш цікавим та запам'ятовуваним.

У старших класах (5-9 класи) учні можуть проводити дослідження річкових систем на мапах, аналізувати їхні характеристики та проводити експериментальні дослідження річкових процесів. Це сприяє розширенню знань про річки та їхній вплив на ландшафт, населення та економіку регіонів. Для цієї вікової категорії в темі «Річки» найкраще застосувати [5]:

1. Вивчення географічних характеристик:
 - a. учні можуть досліджувати річкові системи на мапах та географічних плакатах, вивчати їхні довжини, джерела, витіки та гирла.
 - b. можна аналізувати вплив річок на формування ландшафту, населення та економіки регіонів.
2. експериментальні дослідження:
 - a. учні можуть проводити експерименти, щоб дослідити різні аспекти річкових процесів, такі як швидкість потоку, ерозія берегів, транспортування осадів тощо.
 - b. можна створювати моделі річкових басейнів і спостерігати за їхнім функціонуванням за допомогою води та різних матеріалів.

Ці практичні прийоми відображають вікові та розвиваючі особливості учнів на різних етапах навчання, допомагаючи зрозуміти та засвоїти матеріал про річки з урахуванням їхнього рівня розвитку та можливостей.

Перспективи розвитку географічного компоненту у природничій освіті молодших школярів з урахуванням сучасних тенденцій у геоосвіті та дидактиці є основою для становлення подальших рівнів географічного, та загалом природничого, сприйняття світу.

З використанням сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, доповнена реальність та інтерактивні додатки, можна створити інноваційні навчальні інструменти для залучення учнів до вивчення географії та природничих наук. Наприклад, створення віртуальних екскурсій для вивчення

географічних об'єктів або інтерактивних додатків для дослідження кліматичних зон. Перспективним є активне залучення учнів до проведення досліджень та власних проектів у галузі географії. Наприклад, вивчення екологічних проблем у їхньому місцевому середовищі або дослідження впливу географічних факторів на розвиток рослинного та тваринного світу.

Інтеграція географічних тем з іншими предметами може сприяти глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку учнівських навичок. Наприклад, вивчення географічних особливостей країн або континентів у поєднанні з вивченням їхньої культури та історії. Однією з перспектив є акцент на глобальних проблемах та викликах, таких як зміна клімату, екологічна криза та інші. Учні можуть досліджувати ці проблеми та розвивати навички глобального мислення та громадянської активності.

Також, звичайно, важливо підтримувати професійний розвиток вчителів у галузі геоосвіти та дидактики, щоб вони могли ефективно впроваджувати інноваційні методики та технології в навчальний процес. Ці перспективи можуть допомогти не лише збагатити навчальний процес географії для молодших школярів, але й підготувати їх до розвитку в сучасному світі, де розуміння географічних принципів та співвідношень є важливим елементом грамотної глобальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Іванова О.В., & Семеніхіна В.С. (2018). *Методика викладання природничо-математичних дисциплін у початковій школі: підручник*. Київ: Видавничий дім «Освіта».
2. Ковальова Л.М. (2017). *Методика викладання географії в початковій школі*. Київ: Видавничий дім «Освіта».
3. Підчаснюк В.В. (2018). *Методика викладання географії в середній школі: підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Видавництво «Києво-Могилянська академія».
4. *Освітні програми*. Міністерство освіти України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
5. Семенова Г.В. (2019). *Методика викладання природничих наук в початковій школі*. Київ: Видавничий дім «Освіта».

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АСПЕКТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сільські території в усьому світі відіграють важливу роль у забезпеченні населення планети продуктами харчування, сировинними ресурсами, зокрема галузей харчової, хімічної, фармацевтичної промисловості тощо. Тому до питань розвитку сільського господарства, підвищення його продуктивності та ефективності у світі приділяється прискіплива увага, особливо в умовах сучасності, коли стрімко зростає кількість населення планети і підвищується рівень забруднення навколишнього природного середовища, зокрема і з боку сільськогосподарського виробництва.

Взагалі питанням зростаючого впливу на природне середовище і загострення через це глобальних проблем, приділяється увага науковців, політиків, господарників, місцевих органів влади, суспільства в цілому. Активізація цієї діяльності значно пришвидчилася з прийняттям Стратегії сталого розвитку глобальної цивілізації.

Зазначимо, що з моменту прийняття світовою спільнотою Стратегії сталого розвитку у 1992 році на Всесвітньому форумі в Ріо-де-Жанейро, відбулося дуже багато різних конференцій, форумів світового та регіональних рівнів з виділенням на кожному з них окремих конкретних питань розвитку цивілізації, запобігання кризовим явищам в різних куточках планети. Головне завдання таких зібрань та заходів заключається в об'єднанні зусиль науковців, освітян, управлінців, політиків для подолання загальноцивілізаційної кризи, що швидко наростає і загрожує знищенню не лише окремих складових природного середовища, а й всього живого на планеті.

Питання розвитку сільських територій і сільського господарства в цілому прямо чи опосередковано присутні на всіх світових форумах. Сільські території безпосередньо і постійно взаємодіють з природними ландшафтами, часто геосистемами, змінюючи їх в процесі своєї діяльності. З іншого боку, для життя сільського населення дуже часто є недоступними безліч сучасних благ цивілізації через недостатній розвитку соціальної інфраструктури і це теж потребує вирішення.

Комісія зі сталого розвитку вперше розглянула розвиток сільських районів на своїй третій сесії у 1995 році. Під час цієї сесії Комісія висловила стурбованість повільним прогресом у переході до сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у багатьох країнах, незважаючи на певні повідомлення про прогрес. Це визнання підкреслює поточні виклики та необхідність узгоджених зусиль для сприяння сталим практикам у сільській місцевості в усьому світі. Відповідно до своєї багаторічної програми роботи,

комісія зі сталого розвитку приділяє значну увагу сільському господарству з перспективою розвитку сільських районів під час своєї восьмої сесії в 2000 році. Ця сесія також підкреслила комплексне планування та управління земельними ресурсами як галузевої теми. Зосереджуючись на цих сферах, Комісія зі сталого розвитку мала на меті вирішити ключові проблеми, пов'язані зі сталим розвитком, включаючи методи сільського господарства, розвиток сільської місцевості та управління земельними ресурсами, визнаючи їх критичну важливість для досягнення ширших цілей сталого розвитку.

У відкоригованих 17 цілях сталого розвитку, прийнятих ООН восени 2015 року, дуже конкретно поставлені цілі світової спільноти, що стосуються розвитку сільських територій світу.

Восьмий Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пан Пан Гі Мун у Звіті про досягнення Цілей розвитку тисячоліття за 2015 рік, дуже чітко сказав про існуючі розбіжності між сільськими та міськими районами, які залишаються дуже помітними на всіх рівнях [4]. В різних секторах зберігаються великі розриви. Далі це питання конкретизується в Цілі сталого розвитку 2. Сформульовано заклик що до того, щоб після 2015 року покінчити з голодом, а також досягти не лише продовольчої безпеки, а й суттєво покращити харчування, разом з тим – сприяти сталому сільському господарству. Серед конкретних завдань цієї постанови приділяється особлива увага питанням: «...збільшення інвестицій, у тому числі шляхом посиленого міжнародного співробітництва, у сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження та консультаційні послуги, розвиток технологій та банки генів рослин і худоби з метою посилення виробничого потенціалу сільського господарства в країнах, що розвиваються, зокрема найменш розвинені країни...» [5].

У главі 14 Порядку денного на XXI століття також затверджено звернення до світової спільноти з необхідністю сприяти сталому розвитку сільського господарства та сільських територій планети в цілому [1].

Отже, розвиток сільської місцевості на основі засад сталого розвитку, є актуальною проблемою, яка виходить за рамки національних кордонів і впливає як на країни, що розвиваються, так і на розвинені країни. У той час як сільські райони в країнах, що розвиваються, часто стикаються з такими проблемами, як бідність, недостатня інфраструктура та обмежений доступ до основних послуг, сільські райони в розвинених країнах також стикаються з такими проблемами, як економічний спад, демографічні зміни та погіршення навколишнього середовища.

Вирішення проблем розвитку сільської місцевості має важливе значення для досягнення збалансованого та інклюзивного зростання, сприяння соціальній справедливості та забезпечення екологічної стійкості. У розвинених країнах відродження сільських територій може допомогти зменшити диспропорції між містом і селом, підтримати диверсифіковану економіку та зберегти культурну спадщину. Крім того, практики сталого сільського розвитку, такі як органічне землеробство, ініціативи щодо відновлюваних

джерел енергії та екотуризм, все більше визнаються важливими для пом'якшення зміни клімату та збереження природних ресурсів.

Таким чином, пріоритетність програм розвитку сільських територій, як у формулюванні політики, так і в її реалізації, є важливою для сприяння процвітання та добробуту в усіх регіонах, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку. Це вимагає співпраці між урядами, місцевими громадами, організаціями громадянського суспільства та приватним сектором для розробки та впровадження стратегій, які вирішують унікальні виклики та можливості сільських територій, одночасно сприяючи стійкості та стійкості.

Сільське населення становить близько 20 % населення Європи [2]. Сільська місцевість також стикається з великою кількістю різноманітних проблем. Різниця у ВВП на душу сільського населення порівняно з міськими районами підкреслює важливість термінового вирішення проблем сільського розвитку.

Політика ЄС щодо розвитку сільських територій спрямована на вирішення цих проблем через три головні цілі:

- *підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.* Ця мета спрямована на підвищення продуктивності та ефективності сільськогосподарської діяльності в сільській місцевості. Заходи включають підтримку модернізації, інновацій та диверсифікації сільськогосподарських підприємств, а також покращення доступу до ринків збуту і просування продукції з доданою вартістю;
- *досягнення сталого управління природними ресурсами та оптимальних для кліматичної стабілізації.* Ця мета підкреслює важливість впровадження стійких практик для збереження природних ресурсів, захисту навколишнього середовища та пом'якшення наслідків зміни клімату. Вона передбачає просування наукових агроекологічних підходів, сталого управління землекористуванням, збереження біорізноманіття та впровадження відновлюваних джерел енергії для зменшення викидів парникових газів;
- *збалансований територіальний розвиток сільських територій.* Ця ціль спрямована на сприяння інклюзивному зростанню та покращенню якості життя в сільській місцевості шляхом усунення інфраструктурних прогалин, сприяння соціальній інтеграції та покращення доступу до основних життєво важливих послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та широкосмуговий Інтернет. Ці заходи спрямовані на те, щоб сільські території мали належну інфраструктуру та можливості для економічного та соціального розвитку, таким чином зменшуючи диспропорції між сільською та міською місцевістю, підвищуючи таким чином рівень та якість життя сільського населення.

На основі цих цілей політика розвитку сільських територій ЄС має бути спрямована на розширення можливостей сільських громад, посилення їх стійкості та розкриття їхнього потенціалу для сталого зростання та процвітання. Це відображає прагнення ЄС сприяти згуртованості, солідарності та сталому розвитку в усіх регіонах Євросоюзу.

Політика згуртованості ЄС поділяє ці цілі, оскільки вона спрямована на сприяння економічній, соціальній та територіальній згуртованості держав-

членів ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) і Європейський соціальний фонд (ЄСФ) доповнюють зусилля Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (ЄФРСР), розглядаючи різні аспекти регіонального та сільського розвитку для втілення цілей сталого розвитку [3].

ЄФРР діє в кількох ключових сферах для підтримки розвитку сільської місцевості та посилення згуртованості, зокрема:

- *створення робочих місць поза галузю сільського господарства*, зокрема ЄФРР підтримує ініціативи, спрямовані на сприяння диверсифікації економіки та створення можливостей для працевлаштування в сільській місцевості. Це включає інвестиції в нові підприємства, сприяння підприємництву та розвиток таких секторів, як туризм, відновлювана енергетика та інші види не сільськогосподарської діяльності;
- *розвиток зв'язків між містами та сільською місцевістю*. Так, ЄФРР працює над покращенням сполучень та інфраструктурних зв'язків між міськими центрами та сільськими регіонами. Це включає інвестиції в транспортні мережі, цифрову інфраструктуру та широкопasmовий зв'язок, щоб зменшити диспропорції та полегшити доступ до послуг і ринків для населення сільських громад;
- ЄФРР надає фінансування для *підтримки конкурентоспроможності та стійкості малих і середніх підприємств*, що працюють у сільському господарстві, харчовій промисловості та лісництві. Ця підтримка включає інвестиції в інновації, впровадження технологій, розвиток навичок і доступ до ринку для сільських підприємств;
- ЄФРР підтримує заходи з *управління ризиками*, щоб допомогти пом'якшити вплив стихійних лих, нестабільності ринку та інших ризиків, з якими стикаються фермери та лісники. Це включає інвестиції в схеми страхування, системи раннього попередження та заходи з підвищення стійкості для забезпечення стабільності та стійкості сільської економіки;
- в нових країнах-членах, ЄФРР *підтримує інвестиції в базову інфраструктуру*, таку як дороги, водопостачання, каналізація та громадські об'єкти в сільських селах. Ці інвестиції спрямовані на покращення умов життя, розширення доступу до основних послуг та сприяння соціальній інтеграції та згуртованості в сільських громадах.
- ЄФРР сприяє *синергії та співпраці між міськими та сільськими районами* для сприяння збалансованому територіальному розвитку. Це включає ініціативи щодо підтримки сільського господарства в приміських районах, просування спільних підходів до планування та посилення співпраці між міськими та сільськими зацікавленими сторонами для вирішення спільних проблем і посилення можливостей сільських територій [3].

Висновки. Дане дослідження присвячене детальному аналізу зарубіжного досвіду розвитку сільських територій в аспекті Стратегії сталого розвитку. Ситуація з наростанням глобальних проблем світу, що безпосередньо стосуються сільського господарства і в цілому сільських територій стрімко

погіршується і потребує вирішення на всіх ієрархічних рівнях світового масштабу. Стратегія сталого розвитку від її початку з 1992 року і дотепер в усіх наступних змінах приділяє пильну увагу розвитку сільських територій, яких стає все менше через розвиток процесів урбанізації та міських територій. Саме ці території, що безпосередньо межують з природними системами, завдають значного негативного впливу на біосферу в цілому. З іншого боку, населення сільських територій на тлі потужних інфраструктурних змін соціальної сфери, відчуває її нестачу в сільській місцевості. Ці питання вимагають досліджень і прийняття відповідних рішень на всіх рівнях. В конкретизованій Стратегії, прийнятій ООН у 2015 році, серед 17 цілей Стратегії визначаються конкретні заходи стосовно розвитку, подолання комплексних проблем сільських територій. В аналізі авторів розглянуто конкретні пункти цих цілей та їх сутність. В подальших дослідженнях планується проведення аналізу розвитку сільських територій в окремих регіонах світу.

Список використаних джерел:

1. Chapter 14. Promoting Sustainable Agriculture & Rural Development. Section II. Conservation & management of resources for development. Agenda 21. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/dsd/agenda21/res_agenda21_14.shtml
2. Population of Europe. World barometer. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/europe-population/>
3. Rural development. EU regional and urban development. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/themes/rural-development_en
4. The Millennium Development Goals Report 2015. UNITED NATIONS. URL: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%202015\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%202015).pdf)
5. The Post-2015 Development Agenda and the Sustainable Development Goals. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/890FFposition_post2015SDG_FINAL.pdf

УДК 911.3

Анна Черепіна

cherepina2021.9511902@student.karazin.ua

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К Ю. Сегіда

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Культурна спадщина України є невід'ємною частиною національної скарбниці, яка має велике значення для ідентичності, самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. Умови повномасштабної війни, з якими стикається країна, створюють загрози для збереження і втрати цінних культурних об'єктів, документів, артефактів, та навіть культурної ідентичності

українського народу. Ідентифікація і аналіз цих загроз є надзвичайно важливим для розробки ефективних заходів щодо захисту культурної спадщини України. У зоні бойових дій і конфліктів історичні будівлі, музеї, археологічні розкопки та інші культурні об'єкти можуть стати об'єктом випадкового пошкодження або навмисного знищення.

Знищення культурної спадщини українського народу є однією з головних цілей війни РФ проти України. Отже, формування державної політики культурної спадщини України має істотне значення для забезпечення національної безпеки. За даними Міністерства культури та інформаційної політики, станом на 25 лютого 2024 року в Україні пошкоджені 1946 об'єктів культурної інфраструктури (без урахування пам'яток культурної спадщини). 317 з них — знищені.[4] Серед них: 70 релігійних об'єктів, 12 музеїв, 30 історичних будівель, 18 будівель для культурних заходів, 15 пам'яток та 7 бібліотек. У Чернігівській області пошкоджено 14 об'єктів, у Київській – 26, у Харківській – 40, у Запорізькій – 4, у Житомирській – 2, у Донецькій – 45, у Луганській – 12, у Сумській – 8, у Миколаївській – 1. При цьому на сьогоднішній день жоден об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО не постраждав. [5]. За даними експертів проєкту KSE Institute «Росія заплатить», загальна сума збитків закладів сфер культури та релігії становить понад 1,5 млрд дол. Вивезення рухомих культурних цінностей з музейних фондів України до РФ з окупованих після 24 лютого 2022 р. територій [1]. Від початку великої війни окупаційні сили викрали артефакти з майже 40 українських музеїв. Зокрема, під виглядом «евакуації» культурних цінностей із зони бойових дій російська федерація вивезла та незаконно привласнила низку музейних колекцій [1], у тому числі:

- Маріуполь: з музеїв викрали та вивезли понад 2 тисячі експонатів. Серед найцінніших предметів були старовинні ікони, унікальний рукописний сувій Тори, 200-річна Біблія та понад 200 медалей. Вивезено колекцію фонду 26 Художнього музею імені Архипа Куїнджі, будівлю музею зруйновано 21 березня 2022 р.
- Мелітополь: зібрання музейного фонду краєзнавчого музею, який містив колекцію скіфського золота з розкопок Мелітопольського кургану.
- Херсон: колекція фондів краєзнавчого музею, у яких зберігались артефакти скіфського і давньогрецького періодів і твори XVII–XX ст. З понад 13 тис. експонатів викрадено 80 %. Деякі викрадені картини з художнього музею помічено в Сімферополі.
- Унаслідок підриву Каховської ГЕС, яку здійснила російська сторона 6 червня 2023 р., понівечено або назавжди знищено 10 бібліотек та п'ять музеїв Херсонщини. Значна частина з цих об'єктів розташовані на тимчасово окупованій території.
- Окупанти розбомбили будинок Музею українських старожитностей Василя Тарновського, побудований в кінці XIX ст. Останні півстоліття там була розташована Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва.

- Внаслідок обстрілів на Київщині постраждали Свято-Георгіївська церква (побудована в 1873 р.) у селі Заворичі і Петро-Павлівська церква (XX ст.) у місті Буча.
- Унаслідок активних бойових дій на Слобожанщині пошкоджена Свято-Успенська лавра – одна з трьох православних лавр в Україні. Перші згадки про Святогірську лавру датуються XVI ст., однак поселення монахів у ній зафіксовані ще за часів Київської Русі.
- У Харківській області 7 травня 2022 року російські окупанти під час обстрілу знищили Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, який розташований у маєтку XVIII століття [3].

В умовах набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС першочерговим завданням стає імплементація норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту культурної спадщини. Зміни до національного законодавства щодо збереження і охорони культурної спадщини України, а також підходи до реалізації державної політики охорони культурної спадщини Українського народу мають відповідати викликам російської агресії проти України. Спротив українців російській агресії, ворожим зазіханням на ідентичність і територіальну цілісність сформував розуміння, що культурна спадщина є складником національної безпеки. У ВР розглядають зміни до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті [2].

Проект закону пропонує доповнити частину третю ст. 3 таким пунктом: «4) збереження культурної спадщини України та національної пам'яті українського народу як головних елементів формування його ідентичності, консолідації й розвитку української нації». Прийняття законопроекту сприятиме гармонізації підходів до охорони культурної спадщини в межах європейської та євроатлантичної інтеграції України. Національне законодавство щодо захисту культурної спадщини потребує зміни концептуальних підходів відповідно до європейської та євроатлантичної перспектив України; загроз українській ідентичності в умовах р

осійської агресії [1].

Війна, яка триває вже більше 10 років, має серйозний вплив на культурну спадщину України, але за допомогою правильних стратегій та координації зусиль ці цінності можуть бути збережені для майбутніх поколінь. Тому важливим є розробка стратегії захисту та збереження культурної спадщини України під час війни, включаючи створення системи моніторингу та захисту культурної спадщини та отримання міжнародної підтримки для захисту культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. *Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ НІСД, 2023. С. 23-30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08>*
2. *Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті 9072 від*

02.03.2023[Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41472>

3. Росія знищує культурну спадщину України / Газета Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/359960>
4. Росія пошкодила 346 культурних об'єктів в Україні — ЮНЕСКО / Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/705412-rosia-poskodila-346-kulturnih-obektiv-v-ukraini-unesko/>
5. У ЮНЕСКО розповіли, скільки культурних об'єктів пошкоджено в Україні під час війни / Слово і діло аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/23/novyna/kultura/yunesko-rozpovily-skilky-kulturnyx-obyektiv-poskodzheno-ukrayini-vijny>

УДК 911.3

О. Шидловська

xseniarojar@gmail.com

*Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. О.В. Барановська
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ В ЗЗСО

Сьогодні особливо важливим постає питання відродження національної самобутності, історичної пам'яті українського народу. Одним із основних завдань шкільної освіти є виховання у школярів любові до Батьківщини, формування активної громадянської позиції та збереження історико-культурних надбань. Провідна роль у забезпеченні реалізації поставлених завдань належить географічному краєзнавству.

Шкільне краєзнавство виступає важливою умовою організації навчання географії. Зазначимо, що сам термін «краєзнавство» є багатозначним. Так, згідно з функціональним тлумаченням, краєзнавство визначається як сукупність людської активності, спрямованої на дослідження унікальних аспектів рідного краю та впровадження заходів для його прогресивного розвитку. Відповідно шкільне краєзнавство виступає в якості педагогічного процесу, який спрямований на організацію учнівської діяльності, що включає вивчення рідного краю та застосування набутих знань на практиці. У школярів даний процес сприяє нагромадженню досвіду взаємодії з природним і соціальним середовищем [1, с.184].

Шкільне краєзнавство вирізняється тим, що воно орієнтується на всебічне вивчення конкретної території рідного краю, використовуючи різні джерела і базуючись на безпосередніх спостереженнях під керівництвом вчителя. Розвиток географічного краєзнавства в школі сприяє успішному використанню основного засобу покращення якості географічних знань і вмінь учнів – краєзнавчому принципу у навчанні географії.

М. Костриця стверджує, що шкільне краєзнавство – це організована діяльність учнів під керівництвом вчителя, яка має багатогранний характер і включає навчальні, освітні, пошуково-дослідницькі та суспільно корисні аспекти у процесі комплексного вивчення рідного краю [6, с. 25]. На цій підставі дослідник визначив три основні функції краєзнавства. Перша – педагогічна, в якій краєзнавство розглядається як метод та дидактичний принцип, спрямований на підвищення ефективності навчально-виховного процесу в освітніх закладах. Друга – пропедевтична, яка включає курс елементарної шкільної географії, зокрема «Географію рідного краю». І нарешті, третя – це складова частина географічної науки з усіма характерними для неї методами дослідження [5, с. 18].

У рамках шкільної освіти, головні цілі краєзнавства полягають у вивченні природного середовища місцевості, вихованні патріотизму учнів та формуванні у них почуття дбайливого ставлення до своєї землі. Підвищення ефективності навчання шкільних курсів географії залежить від успішного поєднання місцевого краєзнавчого матеріалу з теоретичними знаннями, набутими у школі [3, с. 47]. Сучасне географічне краєзнавство включає різні предмети. Його об'єктно-предметна сутність, наукові та практичні аспекти пов'язані з роллю першого рівня в системі: краєзнавство – країнознавство – регіональна географія – загальна географія [8, с. 7]. Основним фактором краєзнавства є стимулювання пізнавального інтересу учнів, що сприяє їхньому розумінню причинно-наслідкових зв'язків у природних та економічних явищах і процесах.

Відзначимо, що для педагога краєзнавство виступає основою для організації науково-дослідницької діяльності учнів, які під час краєзнавчої роботи самостійно засвоюють навчальний матеріал і розвивають навички, які будуть корисні в їхньому житті, готуються до практичної діяльності та поглиблюють загальноосвітні знання. Успішні результати у шкільному краєзнавстві залежать від того, наскільки сам вчитель є краєзнавцем і наскільки він здатний зацікавити своїх учнів. Для цього йому потрібно добре знати регіон, систематично його досліджувати та володіти знаннями у проведенні краєзнавчої роботи з учнями.

Краєзнавство приносить велику користь не лише учням, а й самому вчителю, який, займаючись краєзнавчою роботою з дітьми, поповнює свої знання, покращує свою педагогічну майстерність; він знайомиться з населенням, з батьками своїх учнів, вивчає роботу місцевих організацій та підприємств. Для вчителя краєзнавство – це надійний шлях до науково-дослідницької діяльності.

Головна мета географічного краєзнавства полягає в тому, щоб надати учням можливість в повсякденному оточенні їхнього рідного краю спостерігати географічну реальність у взаємозв'язках та зв'язках її складових елементів. Результати цих спостережень використовуються на уроках для формування концепцій на основі отриманих реальних уявлень, що лежать в основі географічної науки [4, с. 17].

Отже, географічне краєзнавство виступає простором візуального та інформаційного засвоєння, яке стимулює активну навчальну діяльність,

розвиває інтерес до предметів природничо-географічного циклу, та сприяє формуванню творчої особистості, громадянина та патріота своєї Батьківщини [2, с. 201].

Варто відзначити, що географічне краєзнавство має наукове спрямування, оскільки учні в перший раз стикаються з науковими термінами та поняттями, такими як «краєзнавство», «краєзнавчий принцип», «географічне краєзнавство» та ін. Таким чином, географічне краєзнавство виступає як поле навчання, яке стимулює когнітивну активність, підтримує інтерес до природничо-географічних дисциплін, формує громадянина свого краю та України, а також сприяє розвитку творчої особистості [7, с. 220].

Краєзнавство сприяє утворенню зв'язків між різними предметами і дозволяє їх використання для практичних цілей. Наголосимо, що вивчення географії здійснюється через краєзнавчу роботу, яка базується на спостереженнях реальної дійсності, а не на абстрактних схемах. З цього випливає, що краєзнавство має бути вбудоване в навчання географії щоденно і постійно, а не обмежуватися лише роботою в краєзнавчих гуртках з обмеженим числом учасників або екскурсій, які часто охоплюють навіть меншу кількість школярів.

Отже, краєзнавство відіграє важливу роль у засвоєнні учнями географічних знань, розширює та поглиблює їх розуміння, сприяє розвитку їх творчих здібностей, цікавості, активності та формуванню світогляду. Воно виступає потужним засобом патріотичного, морального, естетичного та трудового виховання.

Краєзнавство має безмежний виховний та навчальний потенціал. Шляхом вивчення та спостереження за природними явищами та змінами в природному середовищі своєї місцевості учні ознайомлюються з закономірностями розвитку природи. Також під час краєзнавчої роботи учні самостійно опановують навчальний матеріал і розвивають необхідні життєві навички, готуються до практичної діяльності та поглиблюють свої освітні знання.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О.В. Проблема становлення краєзнавчого принципу та краєзнавства у працях учених. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. В. К. Буряк. Кривий Ріг : КДПУ, 2005. Вип. 11. С. 183–191.
2. Варакута О., Гавришок Б. Реалізація краєзнавчого принципу вивчення географії засобами навчальних екскурсій. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2023. №54. С. 200–209.
3. Добинда І.П. Роль краєзнавчого принципу у шкільній географічній освіті. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип.65. Т. 1. С. 46–50.
4. Корнеєв О.В. Роль і значення географічного краєзнавства в підручниках географії. Географія. 2009. № 5. С. 17–19.
5. Костриця М. Національне географічне краєзнавство: наукові засади, методи, проблеми. Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині. Науковий збірник. 2009. Вип. 2. С. 18–20.
6. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 223 с.

7. Кушнарєнко Н.Г. Формування фізико-географічних знань учнів на основі краєзнавчого принципу. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2014. Вип. 17. С. 219–224.
8. Шищенко П., Муніч Н. Географічне краєзнавство: зміст, понятійно-термінологічний апарат, місце в географічній освіті. Історія української географії. Спец. випуск: Краєзнавство 2001. Вип. 4. С. 6–8.

УДК 911.3

Є. Шпак¹, Є. Хабусєв², К. Кравченко³

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

[¹yevhenstarling@gmail.com](mailto:yevhenstarling@gmail.com), [²evgenijh7@gmail.com](mailto:evgenijh7@gmail.com),

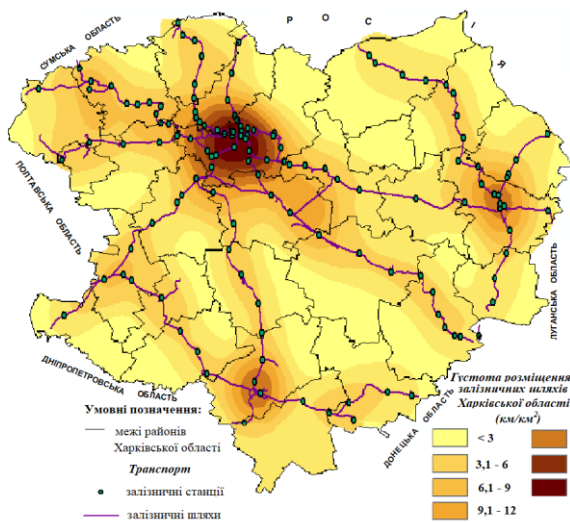
[³kateryna.kravchenko@karazin.ua](mailto:kateryna.kravchenko@karazin.ua)

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

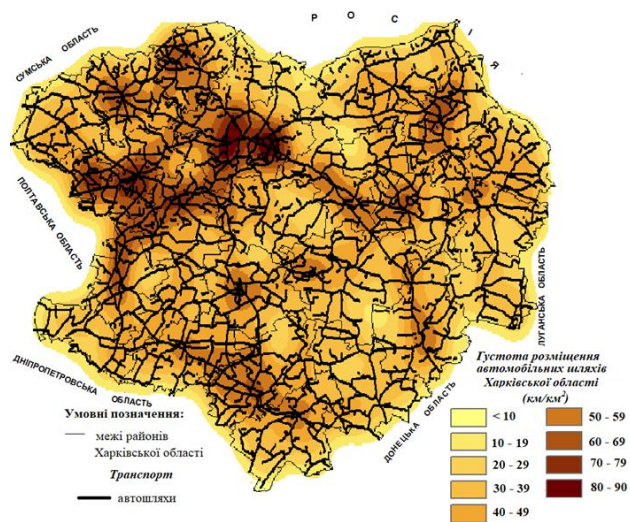
Актуальність дослідження. Транспортна інфраструктура є невід’ємною частиною транспортної системи будь-якого міста, регіону та країни та відіграє важливу роль у розвитку економіки та забезпечення соціального добробуту населення. Дослідження ефективності транспортної інфраструктури, її функціонування та розвитку є фундаментом для встановлення перспектив розвитку транспортної мережі, можливостей надання логістичних послуг та визначення внеску сфери транспорту у економіку регіону [4, 10]. Дослідженням транспортної інфраструктури міст та особливостям організації логістичної діяльності присвячено широке коло робіт вітчизняних та закордонних вчених. Це роботи Д. Дональдсона [9], А. Голікова [1], О. Носовської [7] та інших. Зокрема, значна кількість робіт присвячена питанням вивчення транспортної інфраструктури та логістики саме на рівні регіонів або міст як полюсів зростання.

Традиційно, транспортно-географічне положення Харківської області визначається як вигідне, адже Харківщина – прикордонний регіон, який має розгалужену регіональну багатовидову систему (рис. 1а, 1б.), яка за показниками розвитку завжди посідала одне з провідних місць в Україні [1, 3, 6]. Центром регіону та, відповідно, його транспортної системи є місто Харків – потужне місто-мільйонник, центр Харківської агломерації, що виконує надважливу логістичну роль у функціонуванні та розвитку Східного макрорегіону України [1, 3].

У довоєнний час Харківська область належала до регіонів з найвищим рівнем розвитку транспортної інфраструктури, яка включала залізничне, автомобільне та авіаційне сполучення, а також розгалужену систему громадського транспорту. Крім того, Харківська область посідає перше місце в Україні за протяжність автомобільних доріг загального користування (понад 9,6 тис. км), з них майже 98% — з твердим покриттям [4].

а

б

Рис.1. Густота транспортного полотна (а – залізничного, б - автодорожнього) у Харківській області у 2021 р. (побудовано за даними [6])

Проте, внаслідок військової агресії росії, починаючи з 2014 року транспортно-географічне положення Харківської області набуло негативних рис через сусідство з країною-агресором та межування з регіонами, де відбувались активні військові дії, та території яких були частково окуповані (Донецька, Луганська області) [4, 6]. З огляду на це в загальноукраїнському рейтингу за рівнем розвитку транспортної підсистеми Харківська область посіла 7-ме місце (індекс 0,9902), що пов'язано насамперед, із зменшенням вантажообігу та пасажирообороту, яке спостерігається протягом останнього часу через скороченням міжнародного транспортного сполучення та внутрішнього сполучення із Донецькою і Луганською областями [4].

Екстремальні події під час повномасштабного вторгнення спричинили жахливі фізичні збитки транспортній інфраструктурі з довгостроковими соціально-економічними наслідками, тому необхідно встановити рівень стійкості транспортної інфраструктури для оптимального по відношенню до реалій часу планування та проєктування, а також ефективного управління територіями, що є **метою нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Об'єкти інфраструктури стали однією з ключових сфер, які зазнали найбільшого руйнівного впливу з боку країни-агресора. Зокрема, транспортна інфраструктура, яка виконує логістичну функцію стала мішенню для ворога. З перших днів війни була зруйнована авіаційна інфраструктура (аеропорти, аеродроми), залізнична інфраструктура, зокрема підстанції. Найбільших руйнувань інфраструктури, як в абсолютному, так і у вартісному виразі, зазнали об'єкти дорожньої інфраструктури України (рис. 2 а, 2 б, 2 в). З початку війни в Україні були пошкоджені або ж повністю зруйновані 19 аеропортів і цивільних аеродромів; щонайменше 126 залізничних вокзалів і станцій, велика кількість автовокзалів (зокрема – у обласних центрах та великих містах). За попередніми підрахунками загальний обсяг втрат об'єктів транспортної інфраструктури в Україні склав понад \$50 млрд. Ці

цифра постійно змінюється в бік збільшення. Зокрема, від ворожих обстрілів або фізичного пересування військової техніки ворога постраждали регіони, які фізично межують з росією, і частини яких були окуповані, або досі перебувають під окупацією [2, 8].

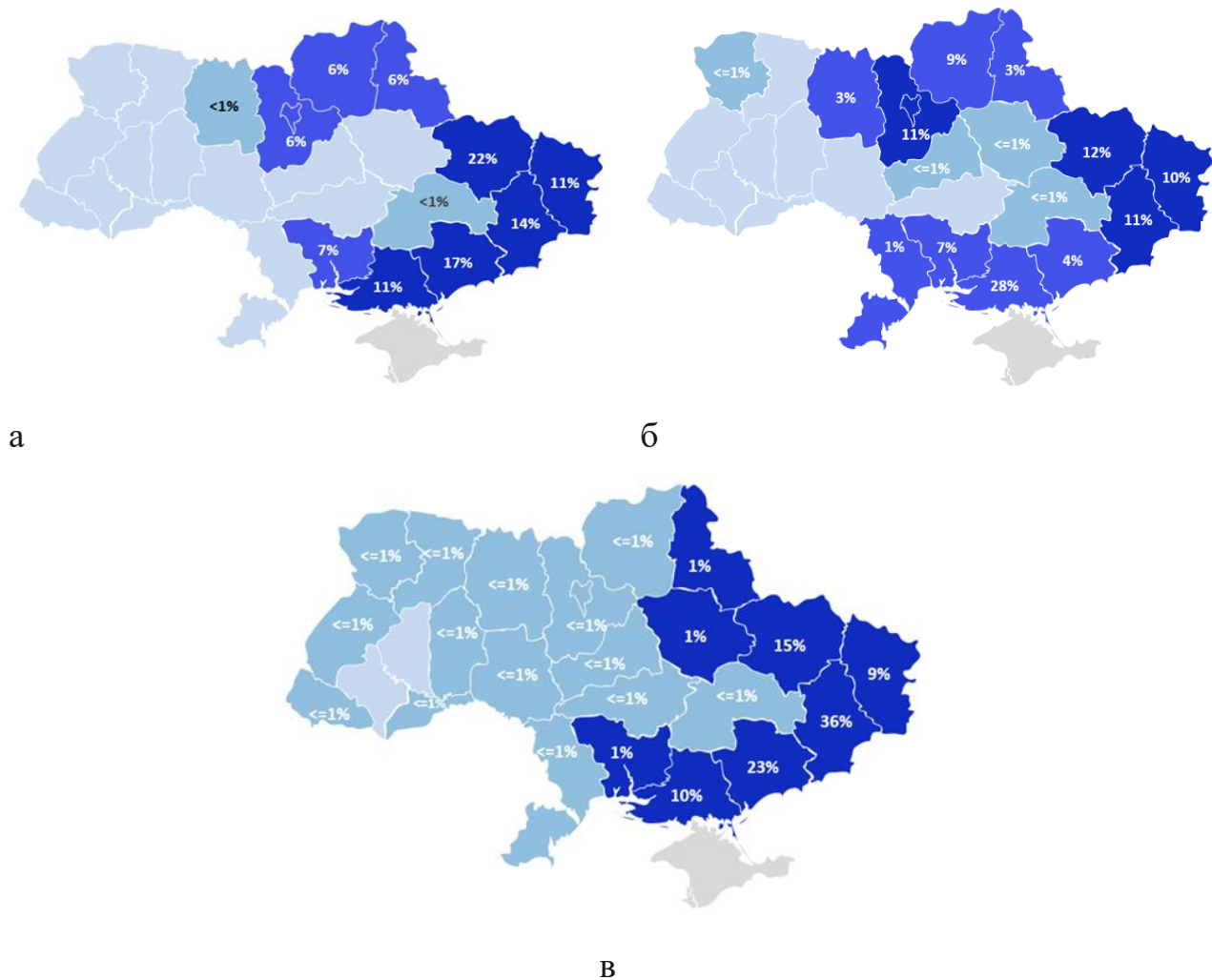

Рис. 2. Розподіл прямих грошових втрат [2]:
а) автомобільних доріг по областях
б) мостів і мостових переходів по областях
в) залізниці по областях

З огляду на те, що активні бойові дії тривають, досить складно встановити точний рівень руйнувань та збитків, проте аналіз карти бойових дій та порівняння її з мережею автомобільних доріг, дозволяє зробити попередні розрахунки щодо того, яка орієнтовна довжина доріг зазнала пошкоджень внаслідок війни. Це відбувається як через ракетні обстріли, так і внаслідок переміщення важкої техніки. Зокрема, аналізуючи розподіл прямих грошових втрат автомобільних доріг по областях України ми бачимо, що найбільш постраждалими є: Харківська (22%), Запорізька (17%) та Донецька (14%) області. Як бачимо, Харківська область є найбільш постраждалою у даному аспекті. Встановити більш точні дані можливо завдяки комплексним суспільно-

географічним дослідженням. Це дуже складне завдання, вимагає застосування різних методів та підходів для аналізу, враховуючи, що регіон частково залишається окупованим. Проте в цей час він майже повністю деокупований. Важливою задачею після деокупації є розмінування та розчищення доріг. Харківська область є однією з найбільш замінованих в Україні. Руйнування мостів і мостових переходів також є доволі репрезентативним показником щодо втрат, адже мости – це капітальні споруди, які надзвичайно складно та дорого відновлювати. Найбільш постраждали мости у Миколаївській (28%), Харківській (12%), Київській та Донецькій (11%) областях. Варто зауважити, що з початку війни було відновлено проїзд 20 мостами Київської та 17 – Харківської області, роботи тривають [2, 8].

За попередніми оцінками, загальний обсяг пошкодженого залізничного полотна становить до 507 км; 126 залізничних вокзалів і станцій пошкоджено. Знищено на підконтрольній території понад 53, решта – на окупованих територіях. Щодо руйнувань залізничного полотна та підстанцій, то найбільш постраждалим регіоном є Донецька область (36%), Херсонська (23%) та Харківська (15%).

Значних втрат зазнала також і авіаційна галузь, адже з 12 лютого українські авіакомпанії були попереджені щодо можливого вторгнення, багато рейсів було скасовано, а з початком повномасштабного вторгнення аеропорти зазнали потужних бомбардувань, а повітряний простір над Україною було закрито. Харківський аеропорт – один з тих, що було зруйновано в перші дні війни.

Як бачимо, Харківська область, її транспортна система та транспортна інфраструктура значно постраждали від військових дій, регіон входить в топ 3 областей за завданими збитками. В той самий час, відновлення транспортної інфраструктури Харківщини є однією з пріоритетних задач для регіону та країни, адже вона забезпечує якісну логістику та ефективну транспортну комунікацію, що формує надійний тил для виконання задач на лінії фронту. Розглянемо, які з елементів транспортної інфраструктури Харківської області є найбільш постраждалими та критично важливими для відновлення (рис. 3).

Як вже попередньо зазначалося, від постійних обстрілів, руху важкої техніки під час окупації значно постраждало автодорожнє полотно в регіоні. Проте, дороги поступово відновлюються. Службу автодоріг регіону було переформатовано у «Службу відновлення та розвитку інфраструктури у Харківській області» з огляду на актуальні задачі. Внаслідок військових дій та окупації території, було зруйновано практично усі мости через річки Сіверський Донець та Оскіл, а саме біля міст Ізюм, Балаклія та Чугуїв, а також у районах Печенізького та Оскільського водосховищ, усього – знищено 24 мости, 17 з яких на разі відновлюються (зокрема: Т-21-04 Харків – Вовчанськ, розташований у межах села Федорівка, Т-21-10 Шевченкове – Балаклія – Первомайський – Кегичівка, розташований у межах села Олексіївка та ін., рис. 4.).

Рис. 3. Зруйновані логістичні об'єкти Харківської області (побудовано за даними [5])

Рис.4. Відновлення зруйнованої транспортної інфраструктури (мостів) у Харківській області [5, 8]

Головними донорами, які підтримують і фінансують відновлення транспортної інфраструктури Харківської області на сьогодні є: Фонд ліквідації наслідків збройної агресії (діє під егідою Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України), Світовий банк. Саме вони фінансували відбудову зруйнованих інфраструктурних об'єктів в регіоні.

Зазначимо, що відкритим залишається питання щодо відсутності системного підходу при формуванні переліку об'єктів, критеріїв їх вибору та пріоритетів відновлення. Саме це підсилює важливість застосування суспільно-географічного підходу в дослідженнях таких складних і відкритих систем, як транспортна інфраструктура регіону.

Висновки. Авторами зроблено спробу проведення системного аналізу стану та перспектив розвитку транспортної системи регіону з метою пропозицій подальшого планування її відновлення та розвитку. Встановлено, що внаслідок військових дій транспортна інфраструктура Харківської області зазнала значних руйнувань. З огляду на те, що регіон безпосередньо межує з країною-агресором, а лінія фронту фактично проходить межею області, цей деструктивний вплив *дуже складно* зупинити *й важко* мінімізувати. Транспортна інфраструктура регіону також значно постраждала не тільки від обстрілів, а і під час окупації певних громад території області. Регіон є одним з найбільш постраждалих від війни в Україні. Проте, дякуючи своєму критичному значенню для комунікації, здійснення перевезень та ефективної логістики, інфраструктура, в тому числі – і транспортна має першочергове значення для відновлення. Для Харківської області відновлення транспортної інфраструктури – це складний та тривалий процес, проте його успішна реалізація забезпечує успішне функціонування всієї транспортної системи, як складної територіальної системи Сходу України. Подальші дослідження авторів будуть спрямовані на аналіз та розробку програмних засад планування розвитку транспортної системи регіону.

Список використаних джерел:

1. *Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с.*
2. *Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf*
3. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за заг. ред. Л. Немець, К. Сегіди. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 520 с.*
4. *Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження// ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. - Київ, 2017. - 108 с.*
5. *Карта відновлення України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reukraine.shtab.net/>*
6. *Кравченко К.О. Суспільно-географічні особливості формування та розвитку системи розселення Харківської області: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 /*

- Кравченко Катерина Олександрівна; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2018. – 23 с.*
7. *Носовська О.Б. Проблеми та перспективи розвитку транспортної інфраструктури України / О.Б. Носовська, М.В. Макаренко // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2014. – Вип. 27. – С. 5–14.*
 8. *Офіційний сайт Харківської обласної військової адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/>*
 9. *Donaldson D. Railroads of the Raj: Estimating the impact of transportation infrastructure / D. Donaldson. American Economic Review, forthcoming, 2016. – 128.*
 10. *The Routledge Handbook of Transport Economics (Edited By Jonathan Cowie, Stephen Ison) / A. De Palma, R. Lindsey, E. Quinet, R. Vickerman. - 1st Edition, 2017. – 460.*

Наукове видання

РЕГІОН – 2024: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
(4 квітня 2024 р., м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: *Ю. І. Кандиба*

Комп'ютерне верстання: *Н. В. Добровольська*

Підписано до друку 30.05.2024 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 4,2. Обл.-вид. арк. 4,9.

Наклад 50 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail:bookfabrik@rambler.ru